

KUNTOUTTAVAN TYÖTOIMINNAN YHTEYS ELÄMÄNHALLINTAAN

Asiakaskokemuksia Keski-Suomesta

Ville Priha

Opinnäytetyö
Joulukuu 2010

Kuntoutusohjauksen ja – suunnittelun koulutusohjelma
Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala

Tekijä(t) Priha, Ville	Julkaisun laji Opinnäytetyö	Päivämäärä 11.2.2011
	Sivumäärä 63+3	Julkaisun kieli Suomi
	Luottamuksellisuus	Verkojulkaisulupa myönnetty x
Työn nimi KUNTOUTTAVAN TYÖTOIMINNAN YHTEYS ELÄMÄNHALLINTAAN, Asiakaskokemuksia Keski-Suomesta		
Koulutusohjelma Kuntoutusohjauksen ja -suunnittelun koulutusohjelma		
Työn ohjaaja(t) Kuukkanen Tiina, Era Taina		
Toimeksiantaja(t) Kevät-ohjelma koordinaatiohanke (JAMK)		
Tiivistelmä <p>Kuntouttavan työtoiminnan laki tuli voimaan vuonna 2001. Lain tarkoitus on edistää pitkäaikaistyöttömän työllistymisedellytyksiä sekä parantaa elämänhallintaa ja ehkäistä syrjäytymistä. Tässä opinnäytetyössä selvitettiin kuntouttavan työtoiminnan yhteyttä asiakkaan elämänhallintaan.</p> <p>Tutkimus toteutettiin haastattelemalla keskisuomalaisia kuntouttavan työtoiminnan asiakkaita keväällä 2010. Tutkimusaineisto koostuu kahdeksasta pienryhmähaastattelusta, joissa kuultiin 21 asiakasta. Haastattelut pidettiin Jyväskylässä (3 haastattelua), Äänekoskella, Multialla, Pihtiputaalla, Joutsassa ja Saarijärvellä. Aineistonkeruutapa oli strukturoitu teemahaastattelu ryhmässä. Tutkimusaineisto analysoitiin teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä.</p> <p>Opinnäytetyön tulosten mukaan kuntouttava työtoiminta tuo asiakkaalle parempaa arkipäivän rytmiä, lisää aktiivisuutta myös vapaa-aikana, lisää sosiaalisia kontakteja sekä vähentää alkoholin käyttöä. Nämä tekijät parantavat asiakkaan sisäistä elämänhallintaa.</p> <p>Varsinkin Keski-Suomen pienemmissä kunnissa ongelmana on löytää asiakkaille sopivia ja mielekkäitä työtehtäviä. Toiminnasta puuttuu osittain suunnitelmallinen ja kuntouttava työote, missä asiakas on toiminnan keskiössä. Asiakkaat eivät saa aina tarvittavia rinnakkaispalveluita työtoiminnan ohella. Siirtyminen työtoiminnasta palkkatukitöihin tai muuhun toimenpiteeseen ei ole kovin koordinoitua.</p>		
Avainsanat (asiasanat) Kuntoutus, Kuntouttava työtoiminta, elämänhallinta, aktiivinen sosiaalipolitiikka		
Muut tiedot		

Author(s) Priha, Ville	Type of publication Bachelor's Thesis	Date 11.2.2011
	63+3	Finnish
	Confidential	Permission for web publication x
Title THE CONNECTION BETWEEN REHABILITATIVE WORK AND COPING Client experiences in the Central Finland		
Degree Programme The Degree Programme in Rehabilitation Counselling		
Tutor(s) Kuukkanen Tiina, Era Taina		
Assigned by Kevät- Program Project Coordination		
<p>Abstract</p> <p>The Act of Rehabilitative Work came into force in 2001. The purpose of the act is to promote the opportunities and improve the coping of the long-term unemployed and prevent their social exclusion. In this thesis the connection between rehabilitative work and clients coping was examined.</p> <p>The study was conducted by interviewing clients in rehabilitative work in Central Finland in the spring of 2010. The study consisted of eight small-group interviews in which 21 clients participated. The interviews took place in Jyväskylä (3 interviews), Äänekoski, Multia, Pihtipudas, Joutsa and Saarijärvi. The data collection method was a structured theme interview in a small group. The data were analyzed by using content analysis.</p> <p>According to the results, rehabilitative work gives clients a better rhythm of everyday life, brings more social contacts and reduces the use of alcohol. The clients also felt that they were more active in their leisure time. These factors improve the clients coping.</p> <p>Especially in smaller municipalities in Central Finland the problem is to find suitable and meaningful work for the clients. Planning and a rehabilitative approach where the client is in the focus are partly missing in rehabilitative work. The clients do not always receive the other necessary services related to work activity. The transitions from rehabilitative work to subsidized paid employment or to any other measures are not very coordinated.</p>		
Keywords Rehabilitation, rehabilitative work, coping, active social policy		
Miscellaneous		

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	3
2 AKTIIVINEN SOSIAALI- JA TYÖVOIMAPOLITIikka	5
2.1 Aktivoinnin juuret	5
2.2 Aktivointipolitiikan mallit	6
2.3 Etuuksien vastikkeellisuus ja sanktiointi.....	7
2.4 Linjavedot tuleville vuosille.....	8
2.5 Aktiivisen sosiaalipolitiikan kritiikki.....	9
3 KUNTOUTTAVA TYÖTOIMINTA JA LAINSÄÄDÄNTÖ.....	13
4 TYÖTTÖMYYS, AKTIVOINTI JA KUNTOUTUS	16
5 ELÄMÄNHALLINTA.....	19
5.1 Voimaantuminen	20
5.2 Selviytyminen ja valtataistelut.....	21
5.3 Sisäinen ja ulkoinen hallinta	22
5.4 Työttömyyden ja aktivoinnin vaikutus elämänhallintakykyyn	23
5.5 Elämänhallinta ja aktivointi	26
6 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	28
6.1 Opinnäytetyön taustaa	28
6.2 Opinnäytetyön tarkoitus ja tutkimusongelmat.....	29
6.3 Tutkimusmenetelmä ja aineiston keruu	29
6.4 Aineiston käsittely ja analyysi	31
6.5 Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys	35
7 TULOKSET	36
7.1 Järkevä arkipäivän rytmi, säännöllisyyttä ja aktiivisuutta elämään	36
7.2 Työtehtävien sopivuus ja mielekkyys.....	39
7.3 Sosiaaliset kontaktit ja työporukan yhteishenki.....	41
7.4 Taloudelliset etuudet kuntouttavassa työtoiminnassa.....	45

7.5 Alkoholin käytön väheneminen	46
7.6 Mitä kuntouttavan työtoiminnan jälkeen	47
8 TULOSTEN YHTEENVETO.....	49
9 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET.....	51
9.1 Tutkimusmenetelmästä ja aineistonkeruusta	55
9.2 Tutkimusprosessista	57
LÄHTEET	58
LIITTEET.....	64
Liite 1 Asiakasinformointikirje	64
Liite 2 Haastattelurunko	65

1 JOHDANTO

Kuntouttavan työtoiminnan laki tuli voimaan vuonna 2001. Lain tarkoitus on edistää pitkäaikaistyöttömän työllistymisedellytyksiä sekä parantaa elämänhallintaa ja ehkäistä syrjäytymistä. Lain velvoittavuus koski vuoden 2001 laissa alle 25-vuotiaita. Vuoden 2010 alusta lähtien laki velvoittaa myös 25 vuotta täyttäneet osallistumaan kuntouttavaan työtoimintaan, jos se on kirjattu työttömän aktivointisuunnitelmaan. Kuntouttava työtoiminta on kuntien järjestysvastuulla olevaa toimintaa, mikä ei tapahdu varsinaisessa työsuhteessa.

Ala-Kauhaluoma, Keskitalo, Lindqvist ja Parpo (2004, 106) ovat tutkineet kuntouttavan työtoiminnan vaikuttavuutta lain voimaantulemisen jälkeen ja sen mukaan työtoiminnalla on vaikuttavuutta työttömän elämänhallintaan. Myös Luhtaselan (2009) ja Kovasen (2004) tutkimusten mukaan kuntouttavalla työtoiminnalla on elämänhallintaa parantavia vaikutuksia. Edellä mainitut tutkimukset ovat osoittaneet, että kuntouttava työtoiminta auttaa työtöntä pääsemään säännölliseen rytmiin, tuo lisää sosiaalisia kontakteja ja vertaistukea. Toisaalta kuntouttavan työtoiminnan asiakkaista hyvin pieni osa näyttäisi pääsevän avoimille työmarkkinoille. Kuntouttava työtoiminta on viimesijainen aktivointitoimenpide ja sillä tuntuisi olevan enemmän elämänhallintaa parantavia ja syrjäytymistä ehkäiseviä vaikutuksia.

Suomessa oli vuoden 2010 syyskuussa 243 100 työtöntä työnhakijaa, mikä on 23 000 vähemmän kuin vuotta aikaisemmin. Samaan aikaan avoimia työpaikkoja työ- ja elinkeinotoimistoissa oli 40 000, mikä on 10 000 enemmän kuin vuosi sitten. Nuorisotyöttömiä oli 29 200, mikä on 4700 vähemmän kuin syyskuussa 2009. Yli vuoden työttöminä olleita pitkäaikaistytöttömiä oli 56 600 ja se on 14 800 enemmän, kuin vuotta aikaisemmin. Työllistämisen toimenpiteissä oli syyskuun lopussa 90 100 henkilöä, mikä on 10 900 enemmän kuin syyskuussa 2009. (Työllisyyskatsaus syyskuu 2010.)

Tilastosta käy ilmi, että kokonaistyöttömyyden laskusta huolimatta pitkäaikaistyöttömien määrä on noussut selvästi. Se tarkoittanee sitä, että kuntouttavan työtoiminnan volyymien kasvattamiselle on tarvetta. Positiivinen asia on nuorisotyöttömyyden vähentyminen. Rakenteellisen työttömyyden ongelma on kuitenkin selvä. Siinä kohdassa voidaan kyseenalaistaa voimistuneen aktivointipolitiikan tarkoitus. Miksi aktivoida, kun työpaikkoja ei ole tarjolla.

Viime vuosien talouslaman seuraukset ovat näkyneet kasvaneena työttömyytenä erityisesti pitkäaikaistyöttömien kohdalla. Vuoden 2010 vuoden alusta voimaan tullut kuntouttavaa työtoimintaa koskeva lakimuutos laajensi tämän toimenpiteen koskemaan kaikkia yli 500 päivää työttömänä olleita työnhakijoita. Lakimuutos tuo uusia haasteita kuntouttavan työtoiminnan järjestämiselle. Kuntouttava työtoiminta edellyttää asiakkaan palvelutarpeeseen vastatakseen usein monen toimijan keskinäistä yhteistyötä ja asiakkaan ohjausta. Asiakaspalautteen kerääminen on tärkeää kehittämistyön näkökulmasta. Opinnäytetyön avulla selvitetään kuntouttavassa työtoiminnassa olevien asiakkaiden kokemaa toimenpiteestä. Erityisesti tarkastellaan kuntouttavan työtoiminnan yhteyttä elämänhallintaan.

Henkilökohtainen kiinnostukseni aihetta kohtaan heräsi kevään 2010 työharjoittelun aikana, jonka suoritin Jyväskylän ammattikorkeakoulun hallinnoimassa Kevätkoordinaatiohankkeessa, jonka tehtävä on kehittää Keski-Suomen välityömarkkinoita. Harjoittelun aikana järjestimme kuntouttavan työtoiminnan asiakasfoorumeita Keski-Suomessa kaikkiaan kahdeksan kappaletta. Asiakasfoorumit järjestettiin Kevätkoordinaatiohankkeen ja Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen ParasSos- tutkimusohjelman yhteistyönä. Foorumeissa kerättiin tutkimusaineistoa sosiaalipalveluista ja kuntouttavasta työtoiminnasta kyselyllä, pienryhmähaastatteluilla sekä yhteisillä keskusteluilla. Asiakasfoorumit järjestettiin Multialla, Äänekoskella, Pihtiputaalla, Joutsassa, Saarijärvellä ja Jyväskylässä. Jyväskylässä pidettiin kolme tilaisuutta.

Opinnäytetyön tarkoitus on tarkastella kuntouttavan työtoiminnan merkitystä asiakkaan elämään ja sen yhteyttä asiakkaan elämänhallintaan. Tutkimuksessa on kaksi ulottuvuutta. Toinen on yhteiskunnan lähestymistapa asiaan eli aktiivinen sosiaali- ja työllisyyspolitiikka. Toinen ja tärkein puoli on asiakkaan kokemukset yhteiskunnan aktivointitoimenpiteestä.

2 AKTIIVINEN SOSIAALI- JA TYÖVOIMAPOLITIikka

2.1 Aktivoinnin juuret

Aktiivisen sosiaali- ja työvoimapolitiikan juuret ulottuvat 1960-luvulle. OECD julisti vuonna 1964 aktiivisen työvoimapolitiikan strategian, jonka mukaan tulee korostaa passiivitoimien sijasta aktivointia. Aktiivisella työvoimapolitiikalla tavoiteltiin täystyöllisyyttä, johon päästäisiin yhtenäisellä talous- ja palkkapolitiikalla. (Heinonen, Hämäläinen, Räisänen, Sihto & Tuomala 2004, 52–53, 60.)

Aktivoinnista ja aktiivisesta työvoima- ja sosiaalipolitiikasta nousi laajempi keskustelu 1990-luvulla Euroopassa. Lissabonin sopimuksessa on määritelty aktivointipolitiikan EU-tason tavoitteet. Siinä tavoitteeksi asetettiin täystyöllisyys ja sosiaalisen syrjäytymisen torjuminen sekä Euroopan nostaminen maailman dynaamisimmaksi talousalueeksi. (Salonen 2001, 22.)

1990-luvun laman myötä päättyi kasvukausi ja hyvinvointivaltion kehittäminen sosiaalipolitiikan keinoin. Raju työttömyyden kasvu supisti taloudellisia resursseja ja aiheutti sosiaalimenojen karsimista. Laman seurauksena sosiaalipolitiikan ideologia muuttui ja köyhyyttä ja työttömyyttä alettiin tulkita uudella tavalla. Laman jälkeen työtä alettiin pitää velvollisuutena ja hyvän sosiaaliturvan uskottiin johtavan työn vältelyyn. Ennen talouden notkahtamista hyvä sosiaaliturva nähtiin syrjäytymistä ja köyhyyttä ehkäisevänä tekijänä. Edellä mainituista syistä johtuen 1990-luvun lopulla sosiaalipolitiikka muuttui aktivoivaan ja sanktioivaan suuntaan. (Spangar, Arnkil, Lyytinen, Karjalainen, Lahti & Aho 2003, 15.)

1990-luvun laman myötä Suomessa puhuttiin paljon kriisistä. Heikkilän (1997, 29) mukaan kriisitulkinta oli poliittisesti vahva ase vaatia leikkauksia sosiaaliturvaan. 1990-luvulla karsinta, rajoittaminen ja sopeuttaminen olivat sosiaalipolitiikan sanoja (Julkunen 2001, 11). Kansalaiset saatiin hyväksymään laman ja rahakriisin myötä sosiaalipolitiikan muutokset, mitä muulloin ei olisi hyväksytty. Lama mahdollisti talouseliittien jo 1980-luvulla tavoitellun politiikan. Työttömyys, köyhyys ja hyvinvointivaltio saivat uuden merkityksen laman seurauksena. (Julkunen 2001, 63.)

Vaikka työttömyysluvut ovat pienentyneet 1990-luvun laman jälkeisistä huippuvuosista, laman seurauksena on syntynyt vaikeasti työllistytvä pitkäaikaistyöttömien ryhmä. Työttömyys on pysynyt korkealla ja muuttunut osittain rakenteelliseksi. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 19.) Lissabonin strategian Suomen kansallisessa toimenpideohjelmassa (2005, 57) todetaan, että erittäin pitkään työmarkkinatuella olevat työnhakijat muodostavat rakenteellisen työttömyyden ytimen. Työvoimapolitiikan käytännöissä rakennetyöttömyys määritellään vaikeasti työllistettävien työttömyytenä (Arnkil, Spangar, Nieminen & Pitkänen 2003, 11).

Rakenteellisen työttömyyden syntyminen on asettanut poliittiseen päätöksentekoon uusia haasteita ja työttömyystilanteen parantaminen onkin noussut yhdeksi hallituspolitiikan keskeisimmistä tavoitteista. Aktiivisen sosiaalipolitiikan uusilla toimenpiteillä on erityisesti pyritty vaikuttamaan kaikkein vaikeimmassa työllistymistilanteessa oleviin. Lisäksi on pyritty tehostamaan työvoimapalveluita ja perinteisiä työvoimapolitiikan aktivointitoimenpiteitä. Yksi aktiivisen sosiaalipolitiikan uudistuksista on ollut laki kuntouttavasta työtoiminnasta, minkä tarkoitus on vaikuttaa lainsäädännön keinoilla pitkäaikaistyöttömyyteen. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 19.)

Työvoimapolitiikan ja sosiaalipolitiikan kahtiajako on hyvin selvä. Sosiaalipolitiikka pyrkii ehkäisemään syrjäytymistä ja työvoimapolitiikka pyrkii työllistämään. Työhallinto on kiinnostunut niistä, kenellä on mahdollisuudet työllistyä ja sosiaalihalinto niistä, joiden työllistymiselle nähdään enemmän esteitä. Karkea jako tarkoittaa sitä, että työvoimahallinto palvelee työmarkkinoita ja sosiaalipolitiikan aktivointi pyrkii edistämään työttömien elämänhallintakeinoja. (Heikkilä & Keskitalo 2002, 19–20.)

2.2 Aktivointipolitiikan mallit

Aktivointipolitiikan suuntaukset vaihtelevat suuresti eri maissa ideologian, lainsäädännön sekä hallinnon osalta. Eri maiden ohjelmista löytyy myös paljon yhteneväisyyksiä. Kaikkien aktivointiohjelmien tavoitteena on luoda yksilön ja valtion suhteeseen erilaisia painotuksia, mutta taustalta voidaan havaita poliittisia ja ideologisia eroja. (Julkunen 2000, 59-69.) Kansallisia aktivointipolitiikan malleja voidaan vertailla niille asetettujen erilaisten tavoitteiden avulla. Karkean jaon mukaan voidaan nähdä kaksi päälinjaa. Esimerkiksi Yhdysvalloissa on painotettu work first- linjaa, mikä ko-

rosta työllistymisen ensisijaisuutta aktivointipolitiikan tavoitteena. Tämän politiikan suuntauksen onnistumista mitataan työllistymisellä ja sosiaaliturvakustannusten vähenemisellä. Sen sijaan laajempia hyvinvointiin liittyviä tavoitteita se ei pidä sisällään. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 27–28.)

Aktivoinnin toinen koulukunta (human resource, human capital) korostaa henkilön työllistämisedellytyksien parantamista koulutuksen ja työkokemuksen avulla. Koulutuksen nähdään kehittävän työttömän henkilökohtaisia resursseja ja sen uskotaan vaikuttavan työmahdollisuuksiin pitkällä aikavälillä. Tämä Euroopassa ja Suomessakin vallalla ollut linja lisää lyhyellä aikavälillä kustannuksia, mutta pyrkii näkemään asiat laajasti ja tavoitteena on parantaa yksilön työllistymisvalmiuksia muuttuvilla työmarkkinoilla. Useissa aktivointiohjelmissa on elementtejä molemmista edellä esiteytyistä suuntauksista. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 27–28.)

2.3 Etuuksien vastikkeellisuus ja sanktiointi

Ala-Kauhaluoma ym. (2004, 21) toteavat, että 1990-luvun lopulla tehtiin työvoimapolitiittisia uudistuksia, joilla tiukennettiin työttömyysturvan saantiehtoja sekä lisättiin työttömien velvollisuuksia. Näiden uudistuksien taustalla on ajatus työnhaun aktivoinnista sekä etuuksien muuttamisesta vastikkeellisiksi. Samoihin aikoihin lakimuutoksilla vahvistettiin myös toimeentulotuen työsidonnaisuutta. Toimeentulotuen alentaminen oli mahdollista jo vuonna 1996 henkilön kieltäytyessä tarjotusta koulutuksesta tai työstä. Työstä kieltäytymisen sanktiointi kiristyi vuoden 1998 toimeentulotukilain seurauksena. Vuoden 2001 lakimuutoksen jälkeen toimeentulotuen ehtona oli ilmoittautuminen työttömäksi työnhakijaksi, mikä entisestään korosti työn ensisijaisuutta ihmisen toimeentulona. 1990-luvun työvoima- ja sosiaalipolitiikan aktivoivaa linjaa jatkoi ja laajensi laki kuntouttavasta työtoiminnasta vuonna 2001. (Ala-Kauhaluoma 2004, 22.)

Vuoden 2006 työmarkkinatukiuudistuksella muutettiin työttömyysturvaa ja toimeentulotukea vastikkeelliseksi. Lakimuutoksen myötä 500 työttömyyspäivän jälkeen työmarkkinatuki muuttuu vastikkeelliseksi ja työstä tai aktivointitoimenpiteistä kieltäytyminen voi johtaa tuen lakkauttamiseen. Lakimuutoksella pyritään kannustamaan

kuntia työllisyyden hoitoon sekä lisäämään työmarkkinatuen vastikkeellisuutta ja aktivointitoimenpiteiden tarjoamista. (HE 164/2005.)

2.4 Linjavedot tuleville vuosille

Vanhasen kakkoshallituksen (nykyinen Kiviniemen hallitus) 2007–2011 tavoitteena on työvoiman täyskäyttö. Suuri työttömyys nähdään tulevien vuosien talouskasvun pahimpana uhkatekijänä. Hallitus on hyväksynyt Euroopan sosiaalirahaston (ESR) ohjelmaesityksen vuosille 2007–2013. Ohjelmasisällön painopistealueita ovat työllistämisen ja työmarkkinoilla pysymisen edistäminen, syrjäytymisen ehkäisy sekä työmarkkinoiden toimintaa edistävien osaamis-, innovaatio- ja palvelujärjestelmien kehittäminen. Rakenteellisen työttömyyden ja pitkäaikaistyöttömyyden ongelmaan pyritään vähentämään. (Kokko & Ylikänny 2010, 9.)

Mielenkiintoinen aktiivisen työllistämispolitiikan esimerkki on Paltamon täystyöllistämiskokeilu, joka toteutetaan vuosina 2009–2013. Paltamon mallissa tavoitellaan kunnan kaikkien työttömien työnhakijoiden työllistämistä joko Paltamon Työvoimataloon tai avoimille työmarkkinoille. Työvoimatalo on palkkatuettu välityömarkkinatyöpaikka, mikä tukee vaikeasti työllistyvän henkilön siirtymiä työmarkkinoille. Kokeilun aikana työllistetyille pyritään löytämään väylä avoimille työmarkkinoille, samalla kartoitetaan henkilöt, joilla on tarve olla pysyvästi välityömarkkinoilla. Kokeiluun on tarkoitus saada mukaan kaikki Paltamon työttömät ja tämä on aivan uudenlainen avaus aktiivisen sosiaalipolitiikan kentällä. (Kotiranta & Kokko 2010, 28.) Kokeilun tavoitteena on kehittää suunnitelmallisen, määrätietoisen ja monipuolisen valmennuksen, koulutuksen ja hyvinvointia tukevien palveluiden avulla edellytyksiä Paltamon täystyöllistämiseen. Projektin avulla työllistettyjä tuetaan kohti avoimia työmarkkinoita eri menetelmin. Toimenpiteitä ovat mm. sosiaalisten taitojen lisääminen, työhyvinvoinnin ja elämänhallinnan parantaminen, valmennus, yksilövalmennus, työnhakuvalmennus ja työammattitoiminta. (Kokko & Saikku 2010, 70.)

Sosiaali- ja terveysministeriö on esittänyt näkemyksensä tärkeimmistä painopistealueista tuleville vuosille. Pitkän aikavälin tavoitteita ovat terveyden ja toimintakyvyn edistäminen, työelämän vetovoiman lisääminen, köyhyyden ja syrjäytymisen vähen-

täminen sekä toimivien palveluiden ja kohtuullisen toimeentuloturvan varmistaminen. (Sosiaali- ja terveystieteiden strategiat 2015, 5.)

Karjalainen näkee linjavedot ja niiden luoman asetelman haasteellisenä, koska sen myötä sosiaali- ja terveydenhuolto tekee yhteistyötä työhallinnon kanssa niin valtakunnan tasolla kuin myös kuntatasolla. Karjalaista huolestuttaa, kuinka työhallinnon ja talouselämän tavoitteet ja aktiivinen sosiaalipolitiikka nivoutuvat yhteen. Mikä tulee olemaan sosiaalipolitiikan asema tässä keskustelussa? Karjalaisen mukaan aktiivisen sosiaalipolitiikan keskustelu Suomessa on ollut niukkaa, usein puhutaan vain kuntouttavasta työtoiminnasta. Pitäisi keskustella niiden vaikeasti työllistyvien työllistämispoluista, ketkä tarvitsevat ”life first” ajattelutapaa. Kyse on silloin sosiaalisen kuntoutuksen kehittämisestä ja sosiaaliturvan kannustavuudesta sekä kunnan järjestämistä tukitoimista. Karjalainen kritisoi sosiaalipoliittista keskustelua, jossa on vahvasti esillä työllistymis- ja talouspoliittinen näkökulma. Sosiaalityön näkökulmasta ihmisen selviytymistä pyritään vahvistamaan ja palvelut perustuvat ihmisen toimintakyvyn vahvistamiseen. Nämä asiat ovat tärkeitä aktiivisen sosiaalipolitiikan näkökulmasta, vaikka ne eivät välittömästi paranna työllisyyttä. Kuntouttavan sosiaalityön tärkeitä tavoitteita ja tuloksia ovat asiakkaan itsetunnon vahvistaminen, elämänhallintakysymykset ja hyvinvoinnin lisääminen. Karjalainen kysyy, miksi tätä ei nähdä niin tärkeänä sosiaalipolitiikan tuloksena, että niiden vaikuttavuus voitaisiin mitata. (Karjalainen 2008, 14.)

2.5 Aktiivisen sosiaalipolitiikan kritiikki

Yleistynyttä aktivointipolitiikkaa kohtaan on esitetty myös paljon kritiikkiä. Rakenneellisen työttömyyden vallitessa aktivointipolitiikan on koettu kohdentavan työttömyysongelman yksilöön, vaikka työtä ei ole kaikille tarjolla. Heikon työllisyystilanteen tai kasvavan työttömyyden vallitessa aktivointiohjelmiä on pidetty ongelmallisina, jos ne eivät johda työllistämiseen. Kansainvälisten kokemusten perusteella aktivoinnin onnistumiseksi tarvitaan kysyntä- ja tarjontapuolen strategioita eli aktivoinnin lisäksi täytyy myös luoda uusia työpaikkoja. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 28.)

Julkunen näkee aktivoinnin esiin tulemisen politiikkaan monikasvoisena ilmiönä, eikä löydä sille tieteen näkökulmasta riittäviä määritelmiä ja perusteluja. Aktivointipoli-

tiikka haluaa ehkäistä syrjäytymistä, ihmisarvon menettämistä sekä tippumista yhteiskunnan ulkopuolelle, toisaalta se haluaa puuttua tukiriippuvuuteen. Aktiivisuuskeskustelu pohtii, onko ihmisellä oikeus työhön ja perustoimeentuloon. Lisäksi puhutaan globalisaatiokehityksen vaikutuksesta työn loppumiseen. Taustalta löytyy pyrkimys karsia sosiaalimenoja, toisaalta käsittämätön moraalinen pelko sosiaaliturvan väärinkäytöstä. (Julkunen 2000, 59–69.)

Kotiranta puhuu väitöskirjassaan aktivoinnin paradoksista. Tällä hän tarkoittaa työttömien aktivointia rakenteellisen työttömyyden tilanteessa, jossa työtä ei ole tarjolla ja työttömien osaaminen ja kyvyt eivät vastaa yritysten tarpeita. Esimerkiksi vuonna 2002 työttömiä oli yli kymmenkertainen määrä avoimiin työpaikkoihin nähden. Hän ennustaa, että työvoiman kysynnän laadullisen ja määrällisen muutoksen seurauksena iso määrä ihmisiä tulee jäämään jatkossa ns. ikityöttömiksi. (Kotiranta 2008, 15.) Kotiranta epäilee, että ihmisen ainutkertaisuus ja yksilöllisyys voivat vaarantua aktivointimyllyssä. Hän kyseenalaistaa myös aktivoinnin käsitteen ja näkee sen ristiriitaisena sanana. Parempi olisi puhua aktivoitumisen tukemisesta tai aktivoitumisen esteiden poistamisesta. Lisäksi hän pohtii, tuoko aktivointi lisää töitä ja kasvaako yhteinen kakku? Jos ei, niin aktivointi on yhteiskunnallisesti turhaa. Siinä tapauksessa lisätään vaan taistelua samoista työpaikoista. (Kotiranta 2008, 169.)

Mervola ottaa Keski-suomalaisen pääkirjoituksessa kantaa uusimman työllisyyskatsauksen lukuihin sekä aktivointitoimenpiteisiin ja kritisoi aktivointitoimenpiteiden vaikutusta työllisyyteen. Pääkirjoitus ehdottaa rakenteellisen työttömyyden ongelmaan määrätietoisempaa työllisyyspolitiikkaa sekä välityömarkkinoiden vahvistamista. (Mervola 2010, 2.)

Helne (2002, 87) sanoo tutkimuksessaan, että aktivointipuhe yksilöllistää, syyllistää ja leimaa syntipukiksi rakenteista johtuvaa ongelmaa. Vähätalo kritisoi ”workfare” mallia näkemykseltään kapeaksi, missä työttömyys ja syrjäytyminen nähdään yksilön työmoraalin ongelmana. Malli erottaa nämä kysymykset taloudellisesta ja rakenteellisesta ongelmasta. Ohjelman ajatusmalli on kovin palkkatyökeskeinen, eikä ole kovin kiinnostunut sosiaalisesti ja taloudellisesti heikoilla olevista ihmisistä. ”Workfare” malleista ei löydy luontevaa sijaa elämänvaiheille palkkatyön ulkopuolella, jotka ovat kuitenkin ihmisten elämänselityksessä luonnollisia. (Vähätalo 2001, 206–207.)

Tupo 2- työryhmän mietintö Väyliä työhön näkee työttömien tuki- ja palvelurakenteessa ongelmia, vaikka sitä onkin kehitetty vahvasti viime vuosina. Ongelmana nähdään palvelukentän hajanaisuus ja vakiintuneiden toimintatapojen puute. Työvoiman palvelukeskusten toiminnassa on paljon hyvää, mutta asiakkaan integrointi työmarkkinoille ei onnistu. Laadukkaista aktivointipaikoista sekä tuetuista työpaikoista on pulaa. Työryhmä ehdottaa välityömarkkinoiden vahvistamista ja aktivointitoimenpiteiden muuttamista pysyväksi rakenteeksi. Välityömarkkinoilla tarkoitetaan työ- ja aktivointipaikkoja, mitkä sijoittuvat työttömyyden ja työmarkkinoiden väliin. Työryhmällä tosin ei ole selvää ajatusta siitä, kuinka kuntouttavasta työtoiminasta ja muista aktivointitoimenpiteistä ponnistetaan avoimille työmarkkinoille. (Väyliä työhön 2006, 30.)

Suikkanen (2008, 1, 10) pitää välityömarkkinakäsitettä suppeana ja puhuu siirtymien työmarkkinoista. Hän kritisoi Tupo 2- työryhmän näkemystä välityömarkkinoiden kehittämisestä liian rajallisena, missä tarpeena nähdään vain työvoimapolitiikan kehittäminen. Suikkanen tarkoittaa siirtymien työmarkkinoilla työmarkkinoiden viimeaikaista muutosta sekä yksilöiden siirtymiä uusilla työmarkkinoilla. Taustalla on uudenlainen työmarkkinoiden dynaamisuus, muutosten nopeus, ammattitaidon nopea vanheneminen ja elinikäisen oppimisen tarve. Siirtymien työmarkkinoilla on uudenlaisia riskejä ja tarvitaan joustavia siirtymiä työn ja erilaisten elämäntilanteiden välillä. Järjestelmän ymmärtämisen lisäksi tarvitaan institutionaalisten järjestelyjen kehittämistä, millä voidaan vaikuttaa rakenteelliseen työttömyyteen. (Suikkanen 2008, 10–11.)

Suikkasen kehitysehdotuksia pitkäaikaistyöttömien työllistämiseen ovat mm. työnantajien motivaation lisääminen työllistämiseen (verotus, työlaainsäädännön muutokset, yritystuki) ja pitkäaikaiset kolmikantaratkaisut työnantajan, työllistettävän ja viranomaisen välillä. Oleellista on ratkaisujen joustavuus, kannattavuus, toimivuus ja vähäinen byrokratia. Lisäksi panostetaan pitkäaikaistyöttömien työllistettävyyden parantamiseen ja työttömien itsensä kehittämisen motivointiin. (Suikkanen 2008, 50, 52.)

Lehto näkee välityömarkkinoiden siirtymissä kehitettävää. Hän ehdottaa työllistämistä subvention avulla, jossa työ- ja toimintakyvyn vajetta korvattaisiin työnantajalle työvoiman kysynnän kasvattamiseksi. Lehto myös muistuttaa, että kaikessa kuntoutuksessa, myös pitkäaikaistyöttömien kohdalla oleellista on oikea-aikaisuus ja tehokkuus. Kuntoutus tulee käynnistää nopeammin ja siirtymiin tarvitaan lisää tehokkuutta. (Leh-

to 2008, 24–25.) Sosiaaliturvan uudistuskomitean mukaan aktivointitoimenpiteiden sisällöt pitää saada vastaamaan kohderyhmän tarpeita sekä työmarkkinoiden odotuksia. Oleellista on myös rakentaa järkevä palveluiden (koulutus, kuntoutus, tukityöllistäminen, sosiaaliturva ym.) kokonaisuus, mikä tukee paremmin työllistymistä. (Sosiaaliturvan uudistuskomitean esitys sosiaaliturvan kokonaisuudistuksen keskeisistä linjauksista 2009, 54–55.)

Arvostelun kohteeksi on noussut myös aktivoinnin velvoittavuus ja sanktiointi, mikä koskee myös kuntouttavaa työtoimintaa. Vaarana on kaikkein huono-osaisimpien tilanteen heikkeneminen entisestään. Seurauksena voi olla entisestään syvenevä taloudellinen ahdinko sekä syrjäytymiskierre. Toisaalta työllistyminenkään ei välttämättä paranna taloudellista tilannetta, jos työtulot eivät riitä elämiseen. Puhutaan ns. Working poor- ilmiöstä. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 28.)

3 KUNTOUTTAVA TYÖTOIMINTA JA LAINSÄÄDÄNTÖ

Kuntouttava työtoiminta on kunnan järjestämää toimintaa, mikä ei tapahdu työsuhteessa. Sen tavoitteena on edistää asiakkaan työllistymisedellytyksiä yksilöllisestä näkökulmasta. Kuntouttava työtoiminta suunnitellaan vastaamaan yksilön toimintakykyä, tarpeita ja osaamista ja sen vaativuuden tulee tukea yksilön toimintakyvyn parantamista. Työtoiminnan jaksot vaihtelevat 3-24 kuukauden välillä. Työpäiviä tulee olla viikossa vähintään yksi ja maksimissaan viisi, työtunteja pitää olla vähintään neljä työpäivää kohden. Työtoiminnan osallistumispäiviltä työmarkkinatuen saaja saa ylläpitokorvausta ja toimeentulotuen saaja toimintarahaa 9 euroa. Kaikki saavat työpäiviltä myös matkakorvaukset toimeentulotukilain mukaisesti. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 25.)

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta tuli voimaan syyskuussa 2001. Laki säättää pitkäaikaistyöttömän oikeuksista ja velvollisuuksista koskien aktivointitoimenpiteitä. Lailla pyritään parantamaan pitkäaikaistyöttömän työllistymisedellytyksiä avoimille työmarkkinoille sekä parantamaan hänen mahdollisuuksiaan osallistua työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin. Laki velvoittaa kunnan ja työvoimatoimiston laatimaan yhdessä asiakkaan kanssa aktivointisuunnitelman alle 25-vuotiaalle, joka on saanut työmarkkinatukea 180 päivää viimeisen vuoden aikana. Aktivointisuunnitelma tehdään myös alle 25-vuotiaan saatua 500 päivää työttömyyspäivärahaa tai neljä kuukautta toimeentulotukea työttömyyden johdosta. Yli 25-vuotiaan asiakkaan kanssa aktivointisuunnitelma tehdään hänen saatuaan työmarkkinatukea 500 päivää, 180 päivää työmarkkinatukea 500 päivän työttömyyspäivärahakauden jälkeen tai toimeentulotukea 12 kuukautta työttömyyden johdosta. (L 189/2001.)

Kuntouttavaa työtoimintaa vastaavaa toimintaa järjestettiin useissa kunnissa jo 1990-luvulla ennen lain voimaantuloa. Toiminnan muodot vaihtelivat kunnittain kuitenkin suuresti ja lainsäädännöllä pyrittiin yhtenäistämään aktivointia koko valtakunnan tasolla. (HE 184/2000.)

Laki edellyttää aktivointiehdon täyttäneeltä osallistumaan aktivointisuunnitelman tekemiseen ja siitä kieltäytyminen johtaa samoihin sanktioihin, jotka seuraavat työstä tai koulutuksesta kieltäytymistä. Kieltäytymistä voi seurata kahden kuukauden työmarkkinatuen menettäminen tai toimeentulotuen 20 % alentaminen. Toistuva kieltäytyminen

nen voi johtaa työmarkkinatuen osalta 3 kuukauden työssäoloeroon ja toimeentulotuen 40 % alentamiseen. Vuoden 2001 laissa kuntouttava työtoiminta osana aktivointisuunnitelmaa on alle 25-vuotiaiden osalta velvoittava ja siitä kieltäytyminen johtaa edellä mainittuihin sanktioihin. 25 vuotta täyttäneille kuntouttava työtoiminta on vapaaehtoinen mahdollisuus. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 24–25.)

Vuoden 2010 alusta lähtien lakimuutoksen myötä lakia kuntouttavasta työtoiminnasta sovelletaan velvoittavuuden ja sanktioinnin osalta myös yli 25-vuotiaisiin henkilöihin. Vuoden 2010 alusta myös kuntouttavan työtoiminnan päivästä pois jääminen on sanktioitu. Jos asiakkaalla ei ole lääkärintodistusta tai muuta pätevää syytä poissaoloon, häneltä voidaan sanktioida työmarkkinatuki tai toimeentulotuki kyseiseltä päivältä. (L 314/2010.) Aikaisemmin poissaolopäivältä sanktioitiin ainoastaan sen päivän ylläpitokorvaus. Tämä on herättänyt keskustelua sekä asiakkaiden että ammattilaistenkin keskuudessa.

Ensisijainen asia on tarjota työttömälle työtä tai ensisijaisia työvoimapolittisia toimenpiteitä. Aktivointisuunnitelman tulee sisältää kuntouttavaa työtoimintaa, mikäli työvoimatoimisto arvioi, ettei ensisijaisia vaihtoehtoja ole tarjota työttömälle kolmen kuukauden aikana. Jos katsotaan, ettei työtön henkilö pysty toimintakyvyn rajoitteista johtuen osallistumaan kuntouttavaan työtoimintaan, tulee hänen suunnitelmaansa sisältyä sosiaali- ja terveystalveta. Aktivointisuunnitelma on kohti työelämää kulkeva eri asiat huomioonottava asteittainen polku. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 23.)

Kuntouttavasta työtoiminnasta on vielä pitkä matka pysyvään työsuhteeseen ja se on viimesijainen aktivointitoimenpide. Siitä on tullut tärkeä aktivointitoimenpide työvoiman palvelukeskusten asiakkaille. Kuntouttavan työtoiminnan jälkeen voi siirtyä työhallinnon muihin aktivointitoimenpiteisiin tai tietysti myös avoimille työmarkkinoille. Kuntouttavan työtoiminnan asiakasmäärät ovat kasvaneet viime vuosina. Siihen on vahvasti vaikuttanut työmarkkinatukiuudistus vuonna 2006. Kuntouttava työtoiminta on yleinen aktivointitoimenpide 500 päivää työmarkkinatuella olleelle henkilölle. (Karjalainen 2008, 40.)

Kuntouttavan työtoiminnan käytännöt ovat näyttäneet, että se voi olla asiakkaalle myös ensisijainen toimenpide. Osa asiakkaista ei koe pärjäävänsä vaativimmissa työelämäyhteyksissä ja heidän kohdallaan mahdollinen ratkaisu on työtoimintajaksojen

toistaminen. Joillakin paikkakunnilla on järjestetty vielä matalamman kynnyksen aktivointipaikkoja, kun on huomattu kuntouttavan työtoiminnankin olevan osalle asiakkaista liian vaativaa. (Karjalainen 2008, 41.)

Karjalainen ja Saikku näkevät kuntouttavassa työtoiminnassa paljon kehittämistarpeita. Toiminta on jossain määrin parantunutkin ja mukaan on tullut enemmän kuntouttavia elementtejä. Erityinen kehittämishaaste on rakentaa siirtymät työllistämisen portaikoissa joustaviksi asiakkaiden erilaisuus huomioiden. Tärkeätä olisi taata jo lyhyenkin kuntouttavan työtoimintajakson jälkeen palkkatukityö asiakkaalle, jonka valmiudet ovat siihen hyvät. Toisaalta pidemmän kaavan mukaan etenevän asiakkaan tulee edetä rauhallisesti tarpeidensa mukaan. Asiakkaiden erilaiset tarpeet tulisi ottaa huomioon kehitettäessä välityömarkkinoita. Tarvetta on myös kehittää ja luoda lisää työtoiminnan paikkoja, koska niistä on puutetta. (Karjalainen & Saikku 2008, 41–42.)

Peltokankaan mukaan kuntouttavaan työtoimintaan tarvitaan tavoitteellisuutta, suunnitelmallisuutta sekä lisää kuntouttavan työtoiminnan paikkoja asiakkaille. Lisäksi on tarvetta työtoiminnan arvioinnille ja väliarvioinnille. Kuntouttavan työtoiminnan toimintapäivien merkittävä lisääntyminen on myös iso haaste. Kaupungin omissa työpiteissä kuntoutuja ohjausta pitää parantaa. Jos asiakkaan ohjaus ei ole tavoitteellista ja selkeää, on vaara että kuntoutuja jämähtää työkohteeseen. Asiakkaita tulee ohjata yksilöllisten tarpeiden mukaan kohti työelämää ja siirtymät vaativampaan aktivointipaikkaan tulee olla joustavia. Kuntoutuja tarvitsee myös ammattilaisen tukea ja ohjausta siirtymissä, koska siirtymä vaativampaan paikkaan voi tuntua kuntoutujasta erittäin haastavalta ja jopa ”ylivoimaiselta”. (Peltokangas 2010, 47–55.)

4 TYÖTTÖMYYS, AKTIVOINTI JA KUNTOUTUS

Kuntoutusta on määritelty eri tavoin. Toisen maailmansodan aikaan kuntoutus nähtiin vielä lähinnä terveydenhuollon kolmantena vaiheena, joka täydensi sairaanhoitoa ja ehkäisevää terveydenhuoltoa. Kuntoutuksen tavoitteena oli ehkäistä sairaudesta aiheutuvaa pysyvää työkyvyttömyyttä ja sitä kautta auttaa potilas takaisin työelämään.

Vuonna 1969 WHO näki kuntoutuksen jo laajemmin eri toimenpiteiden koordinoituna kokonaisuutena, millä yksilön toimintakykyä pyritään nostamaan. (Järvikoski & Härkäpää 2001, 30–31.) Järvikoski ja Härkäpää nostavat myös elämänhallinnan parantamisen ja valtaistumisen (empowerment) yhdeksi kuntoutuksen tärkeäksi tavoitteeksi. Elämänhallinnalla tarkoitetaan yksilön ja yhteiskunnan tasapainoista suhdetta. (Järvikoski & Härkäpää 2008, 57.)

Rissanen ja Aalto (2002, 2) määrittävät kuntoutuksen ihmisen ja ympäristön muutosprosessiksi ja sillä pyritään parantamaan ihmisen toimintakykyä, itsenäistä selviytymistä, hyvinvointia sekä työllisyyttä. Kuntoutuslonteen (2002, 3) mukaan kuntoutuksella autetaan kuntoutujaa hallitsemaan elämäntilanteensa ja se nähdään suunnitelmallisena, pitkäjänteisenä ja monialaisena toimintana. Järvikoski ja Härkäpää puhuvat kuntoutuksen kolmesta rinnakkaisesta merkityksestä. Kuntoutus voidaan nähdä erilaisten toimenpiteiden muodostamana tavoitteellisena kokonaisuutena, tavoitetta kohti etenevänä prosessina tai yhteiskunnallisena toimintajärjestelmänä. (Järvikoski & Härkäpää 2004, 17.)

Kuntoutusnäkökulma kytkeytyy aktivointitoimenpiteisiin ja työttömiin kuntouttavan työtoiminnan lain kautta sekä käsitteellisesti että toiminnallisesti (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 30). Aktiivinen sosiaalipolitiikka- työryhmän toimenpide-ehdotuksessa lähdettiin ajatuksesta, että henkilön mahdollisuudet olla työmarkkinoiden käytettävissä heikkenevät oleellisesti työttömyyden pitkittyessä. Silloin tarvitaan erityistoimenpiteitä työttömän työnsaantiedellytyksien parantamiseksi. Ratkaisuksi ongelmaan esitettiin viimesijaista aktivointitoimenpidettä, kuntouttavaa työllistämistä (työryhmän käyttämä nimeke). Eduskunnan käsittelyssä työryhmän esityksen painopisteet täsmenntyivät ja tuloksena oli kuntouttavan työtoiminnan laki 2001. (Aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmän muistio 2000, 81–85.)

Kuntoutuskäsitteen käyttöä pidetään ongelmallisena lain laajan kohderyhmän takia. Lain kohderyhmä on lähtökohdaltaan työkykyistä ja se muodostuu työmarkkinatuen tai toimeentulotuen varassa olevista henkilöistä. Kuntoutuksen perinteinen määritelmä perustuu sairauteen, vikaan tai vammaan. Lain mukaan taas kohderyhmä määritetään työttömyyden keston ja sosiaaliturvan muodon mukaan. Kuntoutuksen näkökulmasta on epäselvää, nähdäänkö työttömyys työn puutteena, kvalifikaatiovajana vai yksilön vajaatyökykyinä, mihin kuntouttava työtoiminta nähdään ratkaisuna. Kuntoutuskäsite esiintyy laissa, vaikka siinä korostetaan työllistymistä edistäviä ja työvoimapoliittisia toimenpiteitä. Kuntoutuksen näkökulman tuominen aktivointiin saattaa vaikuttaa siten, että työttömyys määritellään vajaakuntoisuudeksi yksilöllistämisen lisäksi, vaikka ongelma on rakenteellinen. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 30.)

Myös Kotiranta pitää ongelmallisena työttömyyden lääketieteellistämistä ja sanan kuntoutus liittämistä aktivointilakiin. Hänen mukaansa kuntoutus sopii aktivointiajatteluun, jos kuntoutus määritellään sosiaalisena kuntoutuksena. Sitä vastoin tulee välttää työttömyysongelman vääristämistä yksilölliseksi ja medikalisoituneeksi ilmiöksi. (Kotiranta 2008, 21–23.)

Mannila ja Laisola-Nuotio näkevät, että työhallinnon luokitteluissa on paljon vajaakuntoisiksi luokiteltuja työhakijoita ja heidän kohdallaan palveluista puhutaan kuntoutuksena miltei interventtiosta riippumatta. Kaikkia työvoimapalveluita ei tule nähdä kuntoutuksena. Kuntoutuksena voidaan nähdä erilaiset palveluketjut ja palvelukokonaisuudet, joilla pyritään edistämään asiakkaan sosiaalista selviytymistä, parantamaan työ- ja toimintakykyä sekä ehkäisemään syrjäytymistä. (Mannila & Laisola-Nuotio 2002, 58.)

Järvikoski ja Härkäpää (2004, 24) määrittävät sosiaalisen kuntoutuksen sosiaalisen toimintakyvyn kehittämisprosessiksi, mikä pitää sisällään kyvyn selviytyä oman toimintaympäristön rooleista, vuorovaikutussuhteista sekä arkipäivän toiminnoista. Hinkin, Koiviston ja Haverisen tutkimuksessa puhutaan monimuotoisesta muutostyöstä. Muutostyön tavoitteena on mm. parantaa elämänlaadun ja elämänhallinnan edellytyksiä, ehkäistä syrjäytymistä sekä tukea asiakkaan itsenäisiä elämänvalintoja ja täysivaltaista kansalaisuutta. Kun ihmisen täysivaltainen toiminta on vaikeutunut tai vaikeutumassa eri elämäntilanteissa, tarvitaan kuntouttavaa sosiaalityötä. (Hinkka, Koivisto & Haverinen 2006, 11.)

Pitkäaikaistyöttömien kuntoutuksen vaikuttavuutta on tutkittu sekä järjestelmän että asiakkaan näkökulmasta. Rissasen ja Aallon (2002, 10) mukaan järjestelmätason tavoitteet tavallisesti ovat toteutuneet, joita mitataan mm. asiakasmäärien ja työllistyneiden valossa. Tämä on osittain hämmentävää, koska aktivointitoimenpiteiden työllistämisaikutukset ovat melko vähäiset.

Asiakastason tutkimusten mukaan pitkäaikaistyöttömien kuntoutustoimilla on positiivista vaikutusta asiakkaan psyykeen ja hyvinvointiin. Lisäksi on osoitettu toimenpiteiden parantavan nuorten työllisyyttä ja ehkäisevän syrjäytymistä. Kaikkien työttömien kohdalla työllistyminen ei ole järkevä tavoite. Tavoitteena voi olla myös koulutukseen pääsy tai eläkeratkaisu. Työttömien kuntoutuksen vaikuttavuuden arviointi on kuitenkin haastavaa, koska pelkästään yksilöön kohdistuvilla toimenpiteillä ei päästä tuloksiin. Kyse on hyvin pitkälti yhteiskuntapolitiikasta. (Mannila & Laisola-Nuotio 2002, 57.)

5 ELÄMÄNHALLINTA

Elämänhallinnan käsitteen juuret sijoittuvat psykologiaan ja yhteiskuntatieteisiin. Psykologian tutkimuksessa puhutaan monesti termistä coping elämänhallinnan sijaan. Sillä tarkoitetaan ihmisen kognitiivisia pyrkimyksiä hallita elämää eri elämäntilanteissa. Yhteiskuntatieteissä hyvinvointia kuvaavat käsitteet elämänlaatu ja elintaso ovat korvanneet elämänhallinnan käsitettä. Työn psykologiassa tarkastellaan työn tarpeellisuutta ihmisen kokemusmaailmassa. (Hietaniemi 2004, 26.)

Raitasalon mukaan elämänhallinnan tutkimus on painottunut käyttäytymistieteisiin. Ihmisten ja erilaisten väestöryhmien elämänhallintaa on tutkittu käyttäytymistieteissä jo 1960-luvulla. (Raitasalo 1996, 7.) Yhteiskuntatieteet ovat enimmäkseen käyttäneet psykologian määritelmiä ja käsitteitä, eivätkä ole kehittäneet niitä eteenpäin. Yhteiskunnallisesti elämänhallinnan kysymykset liittyvät vahvasti sosiaalipolitiikkaan ja sitä on siksi pohdittu sosiologian julkaisuissa. (Ylistö 2006, 14.)

Sosiaalipolitiikan toimenpiteillä pyritään vaikuttamaan ihmisten elämänhallintaan ehkäisemällä syrjäytymistä ja heikkoa toimeentuloa. Näin politiikan suuntaukset osaltaan vaikuttavat ihmisten hyvinvointiin. Sosiaalipolitiikka pyrkii turvaamaan ihmisten elinoloja, kun taas ihmiset pyrkivät tasapainotilaan ympäristön ja omien vaatimusten kanssa. (Raitasalo 1995, 28.) Poutanen (2000, 42) näkee elämänhallinnan käsitteen jääneen epämääräiseksi. Hänen mukaan elämänhallinta on sateenvarjokäsite selviytymisstrategian, koherenssin tunteen, sosiaalisen tuen muodostumisen ja coping-termin merkityksille.

Elämän hallintaa on tarkasteltu myös elämänkulkuun liittyvänä yläkäsitteenä, jossa ihminen nähdään henkilökohtaisia projektejaan ja elämäntehtäviään eri elämän vaiheissa toteuttavana tavoitteellisena olentona. Elämänkulkua muokkaavat vuorovaikutuksessa olevat yksilön sisäinen kehitysprosessi sekä ulkoiset olosuhteet. (Järvikoski 1996, 44.)

Giddenssin näkemys elämänpolitiikasta voidaan liittää elämänhallintaan. Hänen mukaansa se on valintojen politiikkaa elämää koskevissa asioissa. Elämäntavat ovat erilaistuneet ja vastuu omasta elämästä kasvanut, lisäksi sosiaalinen elämä on jatkuvassa muutoksessa sekä tieto ja teknologia lisääntyy myöhäismodernissa yhteiskunnassa.

Monien vaihtoehtojen maailmassa ihminen rakentaa itse oman elämänsä omilla elämänpoliittisilla valinnoillaan. (Giddens 1991, 214–215.) Myös Poutasen (2000, 66) mukaan varsinkin yhteiskuntatutkijat käyttävät elämänpolitiikka käsitettä osana henkilökohtaista elämänhallintaa.

Elämänhallintaan pyrkiessä ihmisen toimintaa ohjaavat omat tavoitteet sekä yhteisön odotukset. Elämänhallintaa on pidetty toimintakyvyn rinnakkaiskäsitteenä, joten siinä voidaan nähdä sosiaalinen, fyysinen sekä psyykkinen ulottuvuus. (Niemelä 1991, 13.) Näin ollen elämänhallinnan ongelmat voivat näkyä fyysisen, psyykkisen tai sosiaalisen toimintakyvyn puutteena. Yksilö voi vaikka kokea avuttomuuden tunnetta oman elämän tulevaisuuden rakentamisessa. Näin motivaatio omien asioiden kontrollointiin voi tippua ja seurauksena olla luovuttaminen ja vetäytyminen. (Miettinen & Kuitunen 1999, 144.)

5.1 Voimaantuminen

Liukko tarkastelee elämänhallintaa sosiaali- ja kuntoutustyöstä tutulla empowerment (voimaantuminen) käsitteellä ja jakaa sen sisäiseen ja ulkoiseen empowerment- alakäsitteeseen. Sisäinen empowerment on yksilön toimintatapojen ja elämään osallistumisen vahvistamista. Ulkoinen empowerment on ympäristön esteiden poistamista, jonka avulla luodaan perusta ihmisen hyvinvoinnille. Se voidaan nähdä myös mahdollistavana, toimintaedellytyksiä luovana ulottuvuutena, mikä turvaa ihmiselle oikeuksia ja resursseja. Samasta asiasta voidaan käyttää termejä voimaantuminen ja voimaannuttaminen. (Liukko 2006, 83.)

Tuusan mukaan empowerment tarkoittaa työttömän kohdalla yksilön vaikutusmahdollisuuksien lisäämistä oman elämän asioissa. Ammatillista kehittymistä tuetaan poistamalla sosiaalisia ja henkilökohtaisia esteitä. Tuetaan työtöntä tavoitteelliseen toimintaan ja samalla vähennetään avuttomuuden tunnetta. (Tuusa 2005, 37.)

Poutasen näkemyksen mukaan empowerment on professionaalisen sosiaalityön liikkeelle laittama prosessi, millä korjataan asiakkaan hyvinvointiongelmia. Prosessin onnistuminen vaatii asiakkaan omaa aktiivisuutta. Empowerment käsitteen tulkinta on

melko kirjavaa. Se voidaan nähdä myös valtuutuksena, jolla pitkäaikaistyöttömät valtuutetaan tekemään omaa elämäänsä koskevat päätökset. Tämä on ongelmallinen näkökulma, koska aktivointipolitiikka velvollisuuksineen ja sanktioineen ei jätä työttömälle paljon valtuuksia. Poutanen ottaa esille kritiikin voimaannuttavasta työotteesta työttömien kanssa. Työote korostaa sosiaalisten ongelmien ratkaisemisessa asiakkaan jo olemassa olevia vahvuuksia ja voimavaroja sekä tarvittavia elämäntapamuutoksia. Kyse on siis yksilötasoon kohdistuva sosiaalinen ”toimenpide”, millä pyritään vahvistamaan asiakkaan sisäistä elämänhallintaa. Rakenteellisen ongelman ja työttömyyden vallitessa voidaan kuitenkin pohtia, kuinka paljon tilannetta parannetaan yksilöön kohdentuvalla sosiaalisella työllä. (Poutanen 2000, 62 – 66.) Kriittisestä empowerment- keskustelusta huolimatta Poutanen (2000, 67) näkee työotteessa mahdollisuuksia pitkäaikaistyöttömien kohdalla, koska sillä voidaan tukea työttömän itsetuntoa ja elämänhallintaa käytännön toiminnan kautta.

5.2 Selviytyminen ja valtataistelut

Ylistö jakaa elämänhallinnan käsitteisiin coping ja governmentality. Coping tarkoittaa selviytymistä eli yksilön ponnistuksia ja vaikeuksien voittamista päästääkseen kohti päämääriä. Governmentality käsite avaa elämänhallintaa organisaatioiden hallintavallan kautta, jossa ihminen on osana valtataisteluita. Yksilön itsehallinta on myös osana governmentality käsitettä, joten nämä kaksi käsitettä eivät ole täysin toistensa vastakohtia vaan toisia täydentäviä. Governmentality yhdistää valtataistelut ja valtasuhteet osaksi yksilökeskeistä elämänhallinnan käsitystä. (Ylistö 2006, 6.)

Tässä opinnäytetyössä elämänhallintaa voidaan tarkastella molempien käsitteiden kautta. Governmentality ajattelutavan yksi piirre on, että kansaa pyritään hallitsemaan eri järjestelmillä ja yksi niistä on sosiaali- ja terveydenhuolto (Ylistö 2006, 11). Osaltaan rakennetyöttömyys ja toisaalta aktiivinen sosiaali- ja työvoimapolitiikka sanktioineen hallitsevat ja määräävät työttömän elämänsuuntaa. Governmentality liittyy siis elämänhallinnan valtasuhteisiin. Kyse ei ole kuitenkaan ainoastaan organisaatioiden käyttämästä vallasta, vaan myös ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta ja siinä esiintyvistä valtataistelusta. (Mts. 12.) Coping- elämänhallinnalle löytyy erilaisia määritelmiä ja ne kaikki korostavat ihmisen omaa aktiivisuutta ja sen isoa roolia oman elä-

män ohjaamisessa (Mts. 14). Työttömän henkilön elämänhallinnassa ja kuntoutuksessa muutenkin henkilön oma aktiivinen rooli on mahdottoman tärkeitä. Ammattihenkilöiden tehtävä tietysti on tukea ja auttaa kuntoutujaa aktivoitumaan ja pääsemään kohti päämäärää.

5.3 Sisäinen ja ulkoinen hallinta

Roos puhuu sisäisestä ja ulkoisesta elämänhallinnasta. Ulkoisella elämänhallinnalla hän tarkoittaa ihmisen kykyä ohjata elämäänsä ilman ulkoisten itsestään riippumattomien tekijöiden liian isoa vaikutusta. Ulkoiseen elämänhallintaan vaikuttavia tekijöitä ovat ainakin sukupolvi, sukupuoli, ammatti ja koulutus. Ulkoisen elämänhallinnan toteutumiseen vaikuttavat vahvasti henkinen turvallisuuden tunne ja riittävä aineellinen vauraus. Sisäinen elämänhallinta tapahtuu ihmisen pään sisässä. Sillä tarkoitetaan ihmisen kykyä hallita itseään, oppia virheistään ja sopeutua uusiin haasteisiin ponnistellen ja alistumatta. Se on siis sopeutumista elämässä tapahtuviin erilaisiin asioihin. (Roos 1988, 206–207.)

Liukko käyttää sisäisestä hallinnasta termiä aktiivinen ulottuvuus. Aktiivinen ulottuvuus on ihmisen kyky toteuttaa elämänsä suunnitelmia ja valintoja. Hallinnan tunne elämässä saattaa eri tilanteissa (esim. työpaikan haku) horjua, mutta toisaalta omia vahvuuksia tilanteessa käyttämällä elämänhallinta voi vahvistua. (Liukko 2006, 83.)

Myös Raitasalo jakaa elämänhallinnan sisäiseen ja ulkoiseen hallintaan. Hän myös määrittää avuttomuuden elämänhallinnan vastakohtaksi. Ulkoinen avuttomuus johtuu fyysisistä rajoituksista, sisäinen avuttomuus psyykkisistä rajoituksista ja sosiaalinen avuttomuus kyvyttömyydestä selviytyä sosiaalisista tilanteista. (Raitasalo 1995, 18–19.) Miettinen ja Kuitunen määrittävät sisäisen hallinnan sopeutumis- ja mukautumiskyvyksi kohdata vaikeuksia ja paineita sekä selviytyä tulevaisuudessa. Siihen vaikuttavia tekijöitä ovat ihmisen taidot, kyvyt ja itsetunto. (Miettinen & Kuitunen 1999, 145.)

Työmarkkinavalmiudet ja niiden kehittäminen ovat vahvasti kytköksissä nuorten elämänhallintaan. Elämänhallinnan ongelmat voidaan nähdä työvoiman tarjonnan esteenä. Näitä elämänhallintaan liittyviä ongelmia voivat olla puutteelliset arkiset perus-

valmiudet (ruuanlaitto, lukutaito ym.), kykenemättömyys ilmaista omia tarpeitaan ja hoitaa taloudellisia asioita. Lisäksi voi olla ongelmia itsensä motivoinnissa tai fyysisen kunnon ylläpitämisessä. Elämänhallinta koostuu monesta eri tekijästä ja on kokonaisvaltainen asia, mutta sitä ei ole kohtuuttoman vaikea saavuttaa. Yksinkertaisesti sanottuna elämänhallinta on oman elämän kontrollointia. (Paju & Vehviläinen 2001, 69–70, 112–113.)

Murron mukaan elämänhallinta koostuu fyysisistä, psyykkisistä, sosiaalisista ja ammatillisista valmiuksista. Psyykkiset, ammatilliset ja sosiaaliset valmiudet vaikuttavat sisäiseen hallintaan. Psyykkisiä valmiuksia ovat realistinen minäkuva, psyykkinen itsenäisyys sekä vastuun kantaminen ja päätösten tekeminen. Sosiaalisia valmiuksia ovat kansalais- ja vuorovaikutustaidot (ryhmätyötaidot). Ammatilliset valmiudet ovat taitoa pärjätä opiskeluissa ja työelämässä. (Murto 1995, 66.) Riihinen näkee elämänhallinnan kokonaisuutena, joka rakentuu ihmiseen ulkoisesti vaikuttavien tekijöiden ja ihmisen sisäisen rakenteen vuorovaikutuksesta. Tämä dynaaminen vuorovaikutus sisäisen ja ulkoisen elämänhallinnan välillä hankaloittaa tarkkaa määrittelyä sille, mikä on ulkoista ja mikä sisäistä hallintaa. Ihmisellä on oltava vahva identiteetti ja itsekontrollia sekä ulkoiset edellytykset toimia, jotta hän pystyy toimimaan täysipainoisesti. (Riihinen 1996, 18, 29–30.)

Ulkoista ja sisäistä elämänhallintaa ei voida pitää erillään toisistaan, vaan ne vaikuttavat vahvasti toinen toisiinsa. Vahvistamalla sisäistä hallintaa työllistyminen on todennäköisempää ja silloin ulkoisen hallinnan mahdollisuudet paranevat. Toisaalta sosiaalisella kuntoutuksella voidaan ulkoisen hallinnan asioita parantaa, mikä taas voi vahvistaa sisäisen hallinnan tunnetta.

5.4 Työttömyyden ja aktivoinnin vaikutus elämänhallintakykyyn

Sihto puhuu Antonovskyn elämänhallinnan teoriasta eli koherenssista (coherence). Materiaaliset resurssit, älykkyys, sosiaalinen tuki, terveelliset elämäntavat ja vahva identiteetti ovat stressinhallinnan resursseja, joista muodostuu koherenssin tunteen perusta. Antonovskyn oppien mukaan vahva usko itseensä on vielä tärkeämpää, kuin resurssien omaaminen. Hänen tutkimuksissa on selvitetty stressitekijöiden kestämistä ja sen vaikuttavuutta ihmisen terveydentilaan. Tulosten mukaan stressitekijöitä kestä-

vät ne henkilöt paremmin, joilla koherenssin perustan muodostavat asiat ovat kunnossa. Stressin aiheuttamille terveyshaitoille altistuvat puolestaan vähemmät resurssit omaavat ihmiset. (Sihto 2010, 77.) Sihto (2010, 78) viittaa vielä Antonovskyyn, jonka mukaan koherenssin kokemiselle työttömäksi jääminen on erittäin kova kolaus.

Vastamäki on selvittänyt väitöskirjassaan koherenssin tunteen eli elämänhallintakyvyn roolia työttömien hyvinvoinnissa ja uudelleentyöllistymisessä. Hän selvitti lisäksi, miten yksilöitä tukevat interventiot muuttivat koherenssin tunnetta. Vastamäki viittaa useisiin aikaisempiin tutkimustuloksiin, joiden mukaan työttömien psyykkinen hyvinvointi sekä myös fyysinen terveydentila ovat heikompia kuin työssä käyvien. Tutkimuksissa on havaittu myös työpaikan menettämisen heikentävän psyykkistä hyvinvointia. Koulun keskeyttäneet kokevat suurempaa ahdistusta työttömäksi jäädessään kuin muut aikuiset. Työttömyyden pitkittyessä negatiiviset vaikutukset lisääntyvät. Työttömyyden negatiiviset vaikutukset mielenterveyteen ovat isompia niissä maissa, missä on heikko talous, paljon työttömiä ja epätasainen tulonjako. Parempaan selviytymiseen vaikuttavia tekijöitä työttömillä ovat tutkimuksien mukaan elämänhallinta-resurssit ja –voimavarat. (Vastamäki 2009, 9.)

Myös Julkunen viittaa useisiin 1990- ja 2000-luvulla tehtyihin tutkimuksiin, joiden mukaan taloudelliset, terveydelliset ja sosiaaliset ongelmat kasautuvat työttömille ja työttömyyden pitkittyessä ongelmat pahenevat. Työttömät kokevat elämänlaadun ja terveydentilansa työssä käyviä heikommaksi, lisäksi he ovat tyytymättömiä asuinoloihinsa. (Julkunen 2009, 2.) Tennilänkin mukaan työttömyys, huono perhetausta ja negatiiviset luonteenpiirteet ovat lainalaisuuksia, jotka vaikuttavat nuorten syrjäytymiseen. Työttömyys on yksi keskeinen elämänhallinnan riskitekijä ja haitallista henkiselle hyvinvoinnille, työllisyys taas merkitsevää henkiselle hyvinvoinnille. (Tennilä 2008, 51–54.)

Vastamäki viittaa Jahodan (1982), Warrin (1987) ja Fryerin (1986) teorioihin syistä, mitkä aiheuttavat psyykkisiä ongelmia työttömällä ihmisellä. Jahodan teoriassa työttömyydellä on musertavia vaikutuksia psykyeen. Tulojen pienentymisen lisäksi sosiaalisten kontaktien, arkirytmien ja sosiaalisen statuksen menettäminen on haitallista psyykkiselle hyvinvoinnille. Warrin teoriassa ongelmat syntyvät, koska työtön on rahaton ja hänellä ei ole kontrollin tunnetta eikä mahdollisuutta. Näitä kahta teoriaa on kritisoitu, koska niissä ihminen on passiivinen ja reagoi vain ulkoisiin ärsykkeisiin.

Fryerin teoria näkee yksilön aktiivisena, joka pyrkii selviytymään eri keinoin. Hänen mukaansa työttömän rahaongelmat, köyhyys, tulevaisuuden epävarmuus ja sosiaalinen ahdinko heikentävät yksilön mahdollisuuksia olla aktiivinen ja päättäväinen. Sitä kautta psyykkinen hyvinvointi heikkenee. (Vastamäki 2009,10.)

Ervasti on selvittänyt työttömyyden vaikutuksia koettuun hyvinvointiin. Ervasti lähestyy asiaa deprivatio- ja insentiiviteorian kautta. Deprivatioteorian mukaan työttömyys heikentää koettua hyvinvointia ja insentiiviteorian mukaan työllistymistä ei tapahdu liian korkean hyvinvoinnin takia. Tutkimuksissa työttömien hyvinvoinnista esiintyy näin vahvasti toisistaan poikkeavia näkemyksiä. Deprivatio- ajattelutavan mukaan työttömän arjessa ongelmat kärjistyvät. Työ tuo ihmiselle säännöllistä ajankäyttöä sekä kokemuksia ja pyrkimyksiä työtovereiden kanssa. Sitä kautta työ rakentaa ihmisen identiteettiä. Vastakkaisen teorian (insentiiviteoria) mukaan työttömyys ei aiheuta psyykkisiä tai psykososiaalisia ongelmia ja se jopa aiheuttaa vapaaehtoista työttömyyttä, koska työttömien hyvinvointi on niin korkea. (Ervasti 2004, 298.)

Vastamäki selvitti erilaisten työllistämisen aktivointitoimenpiteiden vaikutusta työttömän koherenssin tunteeseen. Tulosten mukaan työttömien kokema koherenssin tunne on heikompi verrattuna työssä käyviin suomalaisiin. Interventoiden jälkeen koherenssi vahvistui melkein samalle tasolle, kuin työssä käyvillä. Seurantajakson aikana työllistyneillä koherenssin tunne vahvistui eniten. Osalla tutkituista koherenssi heikkeni toimenpiteiden aikana. Vaikutus oli negatiivinen niillä, joilla stressinhallintakyvyt olivat heikot. (Vastamäki 2009, 30–37.)

Tutkimuksessa mitattiin myös työttömyyden aikaisten riskitekijöiden (alentunut työkyky, taloudelliset vaikeudet ja alkoholin ongelmakäyttö) vaikutusta psyykkiseen hyvinvointiin. Vastamäen mukaan psyykkisiä oireita ilmeni enemmän riskitekijöitä kokeneilla työttömillä. Pitkäaikaistyöttömyydellä nähtiin olevan psyykkisiä ongelmia lisäävä vaikutus. Selvisi myös, että työttömyyden aikana koetut riskitekijät heikensivät koherenssin tunnetta. Lisäksi heikentynyt koherenssi on altistava tekijä riskitekijöiden aiheuttamalle psyykkiselle oireilulle. Vahva koherenssi on puolestaan oirehdintaa suojaava tekijä työttömyyden aikana. (Mts. 51–59.) Vastamäki selvitti myös enustavia tekijöitä työllistymiseen ja opintojen aloittamiseen. Tutkimuksen alussa mitatulla koherenssin tunteella oli yhteys työllisyystilanteeseen kuusi kuukautta myöhem-

min. Vahva koherenssi lisäsi työllistymisen todennäköisyyttä. Psyykinen hyvinvointi on siis keskeinen tekijä työhön paluussa. (Mts. 80–83.)

5.5 Elämänhallinta ja aktivointi

Kovasen mukaan kuntouttava työtoiminta selkiyttää asiakkaan tulevaisuuden näkymiä ja helpottaa tulevaisuuden suunnittelua. Työtoiminnan kautta asiakas ymmärtää yhteiskunnan tarjoamia vaihtoehtoja omassa elämässään. Työtoiminta tuo asiakkaan elämään selkeyttä ja arkipäivään tietynlaista tarttumapintaa. Myös työtoiminnan mukana tulevat työporukan sosiaaliset kontaktit ja sen tuoma sosiaalinen tuki parantavat asiakkaan elämänhallintaa. Asiakkaat ovat kokeneet myös kuntouttavasta työtoiminnasta maksettavan ylläpitokorvauksen positiivisena asiana, mikä parantaa ulkoista elämänhallintaa. (Kovanen 2004, 49.) Myös Aspbäckin, Niemisen ja Tolosen mukaan kuntouttava työtoiminta auttoi asiakkaita löytämään järkevän arkirytmien ja toi sisältöä päiviin. Lisäksi kuntouttavan työtoiminnan tuomat uudet sosiaaliset kontaktit nähtiin positiivisesti. (Aspbäck, Niemisen & Tolonen 2003, 57–58.)

Luhtaselan tutkimuksen mukaan kuntouttava työtoiminta on auttanut asiakkaita pääsemään säännölliseen päivärytmiin. Lisäksi työtehtävät ovat olleet asiakkaille mielekkäitä ja tärkeitä, eivätkä ne ole liian stressaavia. Asiakkaat näkivät myös työtoiminnan päivistä maksettavan ylläpitokorvauksen merkittävänä tulonlisänä. Myös ilmainen lounas, kahvi ja matkalippu olivat positiivisia asioita. Asiakkaat kokevat työtoiminnan porukan yhteisöllisyyden ja sosiaalisten kontaktien lisääntymisen hyvänä asiana. Melkein kaikki haastateltavat kokivat heidän osaamisensa lisääntyneen verstaalla työskentelyn aikana. Haastatteluissa tuli ilmi, että asiakkaat tunsivat itsensä aktiivisemmiksi työtoiminnan aloittamisen jälkeen. Luhtaselan tutkimus osoittaa, että työtoiminnalla on useita elämänhallintaa edistäviä elementtejä. (Luhtasela 2009, 53–73.) Myös Ala-Kauhaluoma ym. ovat saaneet samantyyllisiä tuloksia, kuin Luhtasela. Heidän mukaan asiakkaat kokivat piristyneensä ja saaneensa rytmiä elämään kuntouttavan työtoiminnan aikana. Lisäksi työporukan hyvä henki oli tärkeä asia ja ylläpitokorvaus sekä ilmainen lounas positiivisia asioita. Esille tuli myös asiakkaiden toisiltaan saama vertaistuki sekä työtoiminnan mukavat vetäjät. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 101–104.)

Hietaniemen (2004, 83–84) mukaan ikääntyneiden työttömien kokemukset aktivoinnin elämänhallintaa parantavista vaikutuksista olivat negatiivissävyytteisiä. Tässä tutkimuksen asiakkaat olivat mukana ESR-rahoitteisissa hankkeissa ohjelmakaudella 1995–1999. Hanketoimintaa aktivointitoimenpiteenä ei kuitenkaan voida rinnastaa kuntouttavaan työtoimintaan.

6 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

6.1 Opinnäytetyön taustaa

Olin keväällä 2010 työharjoittelussa Jyväskylän ammattikorkeakoulun hallinnoimassa Keski-Suomen välityömarkkinoiden kehittämisohjelmassa KEVÄT. Harjoittelun aikana KEVÄT- projekti järjesti yhdessä THL:n ParasSoS- hankkeen kanssa kahdeksan kuntouttavan työtoiminnan asiakasfoorumia Keski-Suomessa. Tavoitteena oli saada tietoa sosiaalipalveluista ja kuntouttavasta työtoiminnasta asiakkaiden näkökulmasta. Asiakasfoorumeista kolme järjestettiin Jyväskylässä, muut foorumipaikat olivat Äänekoski, Saarijärvi, Pihtipudas, Joutsa ja Multia. Jokaisessa foorumissa oli 4-8 kuntouttavan työtoiminnan asiakasta. Foorumeissa kerättiin aineistoa sosiaalipalveluista ja kuntouttavasta työtoiminnasta kyselylomakkeella, ryhmäkeskusteluilla sekä pienryhmähaastatteluilta.

Minun tehtäväni osana työharjoittelua oli olla mukana suunnittelemassa, järjestämässä ja toteuttamassa näitä asiakasfoorumeita. Mukana foorumeiden suunnittelussa ja toteutuksessa olivat lisäksi Taina Era (KEVÄT), Mia Tammelin (THL) sekä Jyväskylän ammattikorkeakoulun opiskelijat Anja Lindeman, Kaisa Surakka sekä Henna Taskinen. Asiakasfoorumien tutkimusluvut sovittiin kunnan sosiaalijohtajan kanssa, Jyväskylässä asiasta sovittiin sosiaali- ja terveystieteiden vastualuejohtajan kanssa. Asiakkaiden ennakkomotivoinnista ja paikalle kutsumisesta huolehti paikallinen kuntouttavaa työtoimintaa järjestävä taho. Siitä sovittiin etukäteen yhteistyössä paikallisen toimijan kanssa. Lisäksi Jyväskylässä tein työvoiman palvelukeskuksen (TYP) kanssa yhteistyössä foorumista asiakasinformointikirjeen ja kutsukirjeen tilaisuuteen (Liite 1). TYP:n lisäksi järjestäviä yhteistyötahoja olivat kolmannen sektorin toimijat ja kuntien sosiaalitoimen työsuunnittelijat tai palveluohjaajat.

Opinnäytetyöni rajautuu pienryhmähaastatteluihin ja niissä nimenomaan kuntouttavaa työtoimintaa koskevaan osioon. Lisäksi rajaam tutkimusnäkökulmakseni kuntouttavan työtoiminnan yhteyden asiakkaan elämänhallintaan. Tammelin on raportissaan kuvannut foorumeista kerätystä aineistoista asiakasnäkökulmaa sosiaalipalveluista ja kun-

touuttavasta työtoiminnasta. Tammelin (2010, 29–37) on lisäksi kuvannut kattavasti toteutettua asiakasfoorumiprosessia, joten ei ole tarpeellista kuvata sitä tässä työssä.

6.2 Opinnäytetyön tarkoitus ja tutkimusongelmat

Opinnäytetyö etsii vastausta kysymykseen, kuinka kuntouttava työtoiminta on yhteydessä asiakkaan elämänhallintaan. Näkökulma on keskisuomalaisten kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden oma kokemus työtoiminnan yhteydestä elämänhallintaan. Kysymykseen haen vastausta tarkastelemalla haastatteluissa esille nousseiden työtoiminnan merkitysten yhteyttä asiakkaiden elämänhallintaan. Mitkä ovat kuntouttavan työtoiminnan aktivoivat ja kuntoutukselliset vaikutukset, kuinka ne ovat yhteydessä asiakkaiden elämänhallintaan. Olennaista on asiakkaan oma näkemys ja kokemus.

Tutkimuksella pyritään johonkin, sillä on aina jokin tarkoitus. Tutkimusta luonnehditaan kartoittavaksi, selittäväksi, kuvailevaksi tai ennustavaksi. (Hirsjärvi ym. 2007, 133–134.) Tämä tutkimus on luonteeltaan kartoittava ja selittävä. Se kartoittaa asiakkaiden kokemuksia ja näkemyksiä kuntouttavasta työtoiminnasta. Se pyrkii myös selittämään esille nousseiden asioiden ja merkitysten yhteyttä asiakkaiden elämänhallintaan.

6.3 Tutkimusmenetelmä ja aineiston keruu

Tutkimusaineisto koostuu kahdeksasta teemahaastattelusta, jotka toteutettiin pienryhmissä kuudella paikkakunnalla Keski-Suomessa. Haastatteluista kolme pidettiin Jyväskylässä. Muut paikkakunnat olivat Multia, Saarijärvi, Äänekoski, Pihtipudas ja Joutsa. Jyväskylässä pidettiin tarkoituksenmukaisena väestöpohjan laajuuden vuoksi toteuttaa kolme erillistä haastattelua. Haastatteluun oli kutsuttu paikallisia kuntouttavan työtoiminnan asiakkaita. Haastattelut toteutettiin 24.2.2010–22.4.2010 välisenä aikana. Opinnäytetyössä on haastateltu 21 kuntouttavan työtoiminnan asiakasta, 18 miestä ja kolmea naista. Ikäjakaumaltaan vastaajat olivat pääsääntöisesti 25–54-vuotiaita (76 %), alle 25-vuotiaita oli 14 % ja yli 55-vuotiaita 10 %.

Osallistuminen foorumiin oli asiakkaille vapaaehtoista. Foorumeissa oli 4–8 asiakasta. Asiakkailta pyydettiin henkilökohtainen suostumus tutkimukseen. Haastattelut kestivät 33–60 minuuttia, keskimäärin 53 minuuttia. Pienryhmissä oli 2–4 haastateltavaa. Haastattelut päätettiin järjestää pienryhmissä, jotta asiakkaat osallistuisivat keskusteluun paremmin.

Kahdeksasta haastattelusta kolme toteutin yksin ja viisi hankeasiantuntija Taina Eran kanssa. Lähtökohtaisesti oli tarkoitus tehdä kaikki haastattelut parihaastatteluina. Asiakasmäärän ja tutkijaryhmän koon vaihtelun seurauksena tein osan haastatteluista yksin. Haastattelut nauhoitettiin osallistujien luvalla ja niissä selvitettiin asiakkaiden kokemuksia kyseisen kunnan sosiaalipalveluista sekä kuntouttavasta työtoiminnasta.

Haastattelut pidettiin kunnasta riippuen eri paikoissa. Paikan valinnassa oleellista oli asiakkaiden näkökulmasta helppo saavutettavuus myös julkisilla kulkuvälineillä. Myös tilaisuuden positiiviseen ja avoimeen ilmapiiriin pyrittiin vaikuttamaan paikan valinnalla. Asiakkaille järjestettiin ilmainen lounas ja aamukahvi, millä osaltaan pyrittiin vaikuttamaan tilaisuuden rennompaan ilmapiiriin, missä myös onnistuttiin.

Haastattelun etu verrattuna muihin aineistonkeruumenetelmiin on sen joustavuus. Haastattelijalla on mahdollisuus joustaa haastattelutilanteessa ja säädellä tilanteen kulkua haluamallaan tavalla. Vastauksien tulkintamahdollisuus on myös parempi verrattuna kyselyyn. Haastattelu on myös siinä mielessä hyvä aineiston keruutapa, että haastatteluun saapuvat saadaan varmasti mukaan tutkimukseen. Toisaalta haastattelu edellyttää huolellista valmistautumista ja suunnittelua sekä vie paljon aikaa. (Hirsjärvi ym. 2007, 200–201; Tuomi & Sarajärvi 2009, 73–74.) Keskustelimme seitsemästä asiasta koskien kuntouttavaa työtoimintaa ja niihin oli myös valmiita tarkentavia kysymyksiä. Teemahaastattelussa haastattelun aihepiirit on etukäteen päätetty, mutta kysymysten muoto ja järjestys eivät ole etukäteen päätetty.

Teemahaastattelu oli luonnollinen valinta, koska tiesimme mistä haluamme keskustella asiakkaiden kanssa ja mistä asioista olemme erityisesti kiinnostuneita. Toki haastattelussa oli pelivaraa ja oli mahdollista muuttaa suunnitelmaa, jos siihen olisi tarvetta. Yksi syy valmiille kysymyksille oli se, että kokemattomana haastattelijana minulla oli tärkeää olla selkeä runko, mikä ohjasi haastattelun kulkua. Minulle valmiit kysymykset olivat eduksi varsinkin ensimmäisissä haastatteluissa, koska tilanne oli uusi ja en

ollut vielä silloin kovin syvällä sosiaalipalveluiden ja kuntouttavan työtoiminnan maailmassa.

Haastattelu oli rakennettu seitsemän eri kysymyksen ympärille ja niistä kävimme melko vapaata keskustelua. Haastattelukysymykset olivat (Liite 2):

- Miten ohjautuit kuntouttavaan työtoimintaan, mikä sai sinut lähtemään sinne?
- Saavatko osallistujat vaikuttaa / saitteko te vaikuttaa työtoiminnan paikkaan?
- Saako työtuntien ja päivien määrään vaikuttaa itse?
- Mikä on kuntouttavassa työtoiminnassa positiivista, mikä negatiivista?
- Parantaako kuntouttava työtoiminta elämäntilannetta?
- Oppiiko työtoiminnassa uutta?
- Parantaako kuntouttava työtoiminta työnsaantimahdollisuuksia?

Kysymykset olivat koko tutkimusryhmän yhdessä suunnittelemia. Niillä pyrittiin avaamaan mielestämme oleellisia asioita, jotka liittyvät kuntouttavaan työtoimintaan. Kysymyksiä ei rakennettu vastaamaan pelkästään minun tutkimuskysymyksiini, vaan niillä haluttiin selvittää laajemmin kuntouttavan työtoiminnan toteutumista Keski-Suomen kunnissa asiakkaan näkökulmasta. Teemahaastattelussa tulisi etsiä merkityksiä tutkimusongelman ratkaisemiseksi (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75). Näitä kaikkia kysymyksiä voi kuitenkin liittää osaltaan elämänhallinnan teoriaan. Asiakkaiden vastauksien ja niiden antamien merkityksien kautta pohdin, kuinka asiat vaikuttavat elämänhallintaan.

6.4 Aineiston käsittely ja analyysi

Haastattelut nauhoitettiin sanelukoneilla. Siirsin haastattelutiedoston tietokoneelleni myöhempää purkamista varten, koska siihen ei ollut heti haastattelujen jälkeen mahdollisuutta ja sanelukoneet piti palauttaa seuraavana päivänä. Aineiston analyysi alkoi osaltaan jo haastattelujen aikana ja jatkui niiden jälkeen, osittain tiedostamattakin. Tein myös haastattelun aikana muistiinpanoja esiin nousseista asioista. Jokaisen haastattelun jälkeen samana päivänä kirjoitin muistiinpanojen ja muistikuvien pohjalta

tiivistelmän haastattelun kulusta ja esiin nousseista asiakkaiden näkemyksistä. Tiivistelmät ovat auttaneet jäsentämään haastatteluja ja ne ovat olleet tärkeä osa analyysivaihetta.

Litterointi, eli haastatteluaineiston sanatarkka puhtaaksi kirjoittaminen voidaan tehdä valikoiden teema-alueiden mukaan tai koko kerätystä aineistosta. Litteroinnin tarkkuus riippuu siitä, minkälaista analyysiä ollaan tekemässä. Siitä ei ole tarkkaa ja yksiselitteistä ohjetta. (Hirsjärvi ym. 2007, 217.) Litteroin haastatteluaineiston touko-kesäkuun 2010 aikana. Tärkeintä minulle oli haastattelun sisältö ja löytää sieltä oleelliset asiat oman tutkimukseni kannalta. Tein litteroinnin kuitenkin mahdollisimman tarkasti. Joskus keskustelu karkasi haastattelun aikana todella kauas kuntouttavasta työtoiminnasta tai sosiaalipalveluista. Niissä tapauksissa ohitin sen keskusteluosuuden ja jatkoin litterointia vaiheesta, jossa alettiin taas päästä asiaan. Litteroinnissa käytin fonttia 12 ja riviväliä 1,5. Aineistoa kertyi yhteensä 142 sivua, mutta siinä oli mukana myös keskustelut sosiaalipalveluista. Opinnäytetyöni haastatteluaineisto käsitti puhtaaksi kirjoitettua materiaalia 107 sivua. Litterointi on työlästä, mutta se oli minulle myös aineiston analysointia. Siinä pääsee taas tutkittavaan asiaan vahvasti kiinni ja kokonaisuus alkaa hahmottua paremmin. Aineistoon tutustumisen kautta jäsenyi, miten luokittelen esiin nousseita asioita ja kuinka liitän ne elämänhallintakysymykseen.

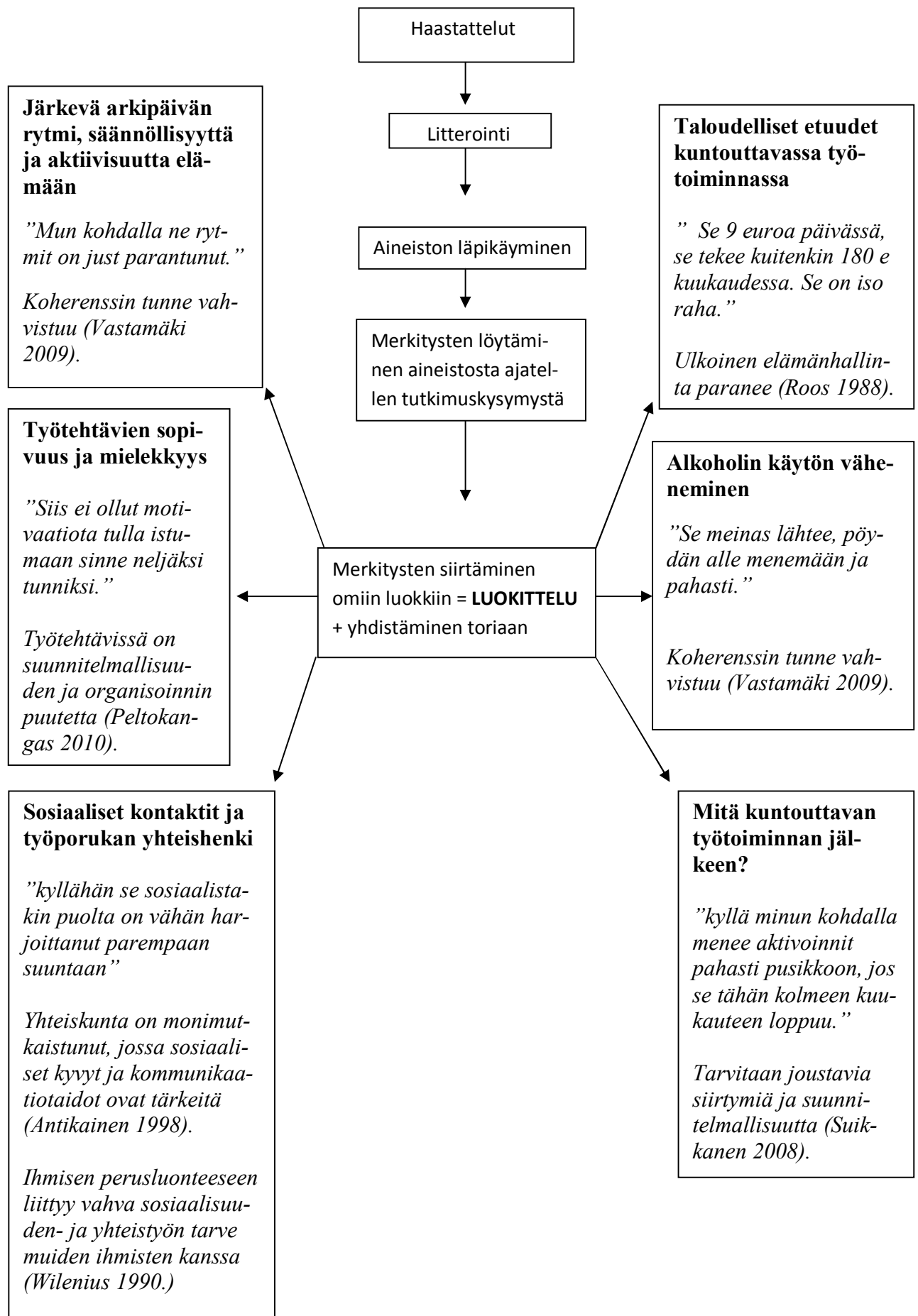
Laadullista tutkimusaineistoa voidaan analysoida monella eri tavalla (Hirsjärvi ym. 2007, 219). Laadullisen tutkimuksen analyysin avulla aineistoa selkiytetään ja tiivistetään, jotta päästään kiinni tutkittavaan asiaan ja saadaan uutta tietoa. Tiivistäminen ei saa kuitenkaan kadottaa tutkimuksen kannalta oleellista informaatiota. (Eskola & Suoranta 1998, 138.) Sisällön analyysi on yleisin kvalitatiivisen tutkimuksen analyysitapa ja usein monet muutkin analyysimenetelmät jollain tavalla perustuvat sisällön analyysiin. Sisällön analyysissä aineisto käydään läpi ja sieltä poimitaan kiinnostava tieto. Aineistosta poimittu tieto luokitellaan, tyypitetään tai teemoitetaan tutkijan näkemyksen mukaan ja kerätään erilleen muusta aineistosta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91–92.)

Laadullisessa tutkimuksessa oleellista on merkityksen käsite (Eskola & Suoranta 2005, 51). Tutkimuksessani tämä on ymmärrettävä niin, että mitä merkityksiä kuntouttava työtoiminta tuo asiakkaan elämään ja miten ne vaikuttavat elämänhallintaan. Alasuutarin (2007, 59–60) mukaan merkityksen käsite on funktionaalinen, eli minkä funktion jokin asia antaa ihmisen elämässä.

Tässä opinnäytetyössä analyysimenetelmänä on käytetty teoriaohjaavaa sisällön analyysia ja luokittelua. Teoriaohjaava analyysi ei pohjautu teoriaan, mutta teoria toimii analyysin apuvälineenä. Analyysi ei perustu teorian testaamiseen, vaan pyrkii avaamaan uusia näkökulmia. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96.) Analyysi etenee aluksi aineiston ehdoilla, mutta lopuksi se liitetään teoreettisiin käsitteisiin (Mts. 117). Aiempaa teoriaa ja aineistolähtöistä ajattelutapaa pyritään yhdistämään luovasti tai jopa ”puoli-pakolla”, kuten Tuomi ja Sarajärvi (Mts. 97) asian ilmaisee.

Lähestyin aluksi aineistoa sen omilla ehdoilla ja etsin sieltä tutkimuskysymyksien valossa kiinnostavaa informaatiota. Käytyäni läpi aineistoa löysin sieltä merkityksiä, jotka tulivat aineistosta toistuvasti esiin ja jotka koin merkityksellisiksi ajatellen tutkimuskysymystä. Aineistosta löytämieni merkityksien kautta syntyi kuusi eri luokkaa, joilla on yhteyttä elämänhallintaan. Luokittelun jälkeen keräsin niihin liittyvät asiakkaiden vastaukset. Sen jälkeen taas kävin luokkien alle tiivistettyä aineistoa läpi. Vasta tässä vaiheessa aloin yhdistämään eri luokkien vastauksia elämänhallinnan teoriaan. Tuomen ja Sarajärven (2009, 117) mukaan tutkija tavallaan ”pakottaa” analyysinsä sopimaan katsomaansa teoriaan. Seuraavassa luokittelut ja aineistonkeruu- ja analyysivaihe kuviona (Ks. kuvio 1.).

- Järkevä arkipäivän rytmi, säännöllisyyttä ja aktiivisuutta elämään
- Työtehtävien sopivuus ja mielekkyys
- Sosiaaliset kontaktit ja työporukan yhteishenki
- Taloudelliset etuudet kuntouttavassa työtoiminnassa
- Alkoholin käytön väheneminen
- Mitä kuntouttavan työtoiminnan jälkeen?

Kuvio 1. Aineistonkeruu ja analyysi vaiheittain.

6.5 Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys

Laadullisen tutkimuksen luotettavuudessa oleellista on tarkka kuvaus tutkimuksen toteuttamisesta. Tärkeätä on myös selittää lukijalle perustelut luokittelulle. Tutkimuksen tuloksia esiteltäessä tutkijan on esitettävä perusteet tulkinnoilleen ja tarkasteltava tuloksia myös teoreettisella tasolla. (Hirsjärvi ym. 2007, 228; Eskola & Suoranta 1998, 214.) Eskola ja Suoranta puhuvat myös sisäisestä ja ulkoisesta validiteetista. Sisäinen validiteetti tarkoittaa tutkimuksen teoreettisten lähtökohtien, käsitteiden määrittämisen ja tutkimusmenetelmien loogista kokonaisuutta. Ulkoinen validiteetti tarkoittaa tutkijan aineistosta tekemiensä johtopäätösten pätevyyttä. (Eskola & Suoranta 1998, 214.)

Tämän opinnäytetyön luotettavuutta tukee tarkka kuvaus tutkimuksen toteuttamisesta, lisäksi menetelmävalinnat ja teoreettiset lähtökohdat ovat perusteltuja. Tulososiossa perustelen luokitteluja ja tulkintojani sekä yhdistän niitä olemassa olevaan teoriaan elämänhallinnasta. Ulkoista validiteettia vahvistan käyttämällä tulkintojeni apuna suorita lainauksia haastatteluista.

Tutkimuksen reliaabelius tarkoittaa sitä, että tutkimus voidaan toistaa ja saadaan samat tulokset (Hirsjärvi ym. 2007, 226). Laadullisen tutkimuksen reliaabelius on hankala kysymys, koska jokainen haastattelutilanne on ainutlaatuinen. Lisäksi jokaisen yksilön kokema tutkittavasta asiasta on merkittävä ja arvokas. Tätä on siis vaikea arvioida. Uskoisin kuitenkin, että kerätystä aineistosta moni muukin tutkija tekisi samantyyliä havaintoja.

Tutkimuksen eettisyyteen liittyvät kysymykset mm. tutkimusluvista, tutkimusaineiston säilyttämisestä ja hävittämisestä sekä tulosten julkaisemisesta ja esittämisestä. Tutkimusluvat sovittiin paikallisen sosiaalityön vastuuhenkilön kanssa, lisäksi jokainen tutkimukseen osallistunut allekirjoitti suostumuksen tutkimukseen. Tutkimusaineisto on säilytetty huolellisesti ja hävitetään tutkimuksen valmistuttua. Oleellista tässä opinnäytetyössä on, että tuloksia ei voida yksilöidä jonkun tietyn yksilön vastauksiksi, koska se voisi pahimmassa tapauksessa vaikeuttaa asiakkaan asemaa.

7 TULOKSET

Tuloksissa ei eritellä paikkakuntakohtaisia tuloksia. Joukossa on pieniä muutaman tuhannen asukkaan kuntia Keski-Suomessa, joten yksilöimällä kuntien tuloksia asiakkaiden tunnistamattomuus saattaisi vaarantua. Kuitenkin joitain pienempien paikkakuntien yhteisiä piirteitä tulen esittämään tuloksissa. Myös isompien kaupunkien (Jyväskylä, Äänekoski) yhteiset piirteet tulen kertomaan.

7.1 Järkevä arkipäivän rytmi, säännöllisyyttä ja aktiivisuutta elämään

Lähes kaikki haastateltavat toivat esiin päivärytmin paranemisen kuntouttavan työtoiminnan myötä. Monella on passiivisen työttömyyden aikana unirytmiksi ollut sekaisin. Monet asiakkaista ovat olleet pitkään kotona ilman mitään järkevää tekemistä, mikä on sekoittanut rytmiä.

”Mun kohdalla ne rytmit on just parantunut. Se oli kotona vähän semmoista, että tuli nukuttua milloin vaan sattui nukuttamaan”

Se ei kuitenkaan koske kaikkia ja yleinen käsitys työttömien laiskuudesta ja saamattomuudesta ei välttämättä pidä paikkaansa.

”Niin, no mulla se ei ole mennyt niin. Mulla on aina ollut tekemistä, olen ollut sukulaisilla hommissa ja semmoista. Ettei ole mennyt makoiluksi. Olen aina tottunut heräämään aikaisin. Ja se on hyvä, että nyt on tämmöistä tekemistä, mutta rytmiin se ei ole vaikuttanut.”

Monet haastateltavat toivat esiin, että kuntouttavan työtoiminnan aloittaminen on tuonut ryhtiä ja aktiivisuutta elämään. He kokevat tärkeäksi, että on jotain järkevää tekemistä, eikä vain kotona olemista tai kaupungilla maleksimista.

”No kyllä siitä tuli mukava tunne, kun pääsi jotain tekemään. Se oli vähän niin kun telkkarin katsomista ja tietokoneen pelaamista ja semmoista yksitoikkoista puuhaa, kotona maleksimista. Tätä kauttahan mä pääsin asumaan omaan asuntoonkin.”

Työtoiminnan paikka voi vaikuttaa ratkaisevasti, kuinka asiakas aktivoituu ja saako hän uutta rytmiä ja sisältöä päiviin. Aktiivisuuden ja motivaation lisääntymiseksi on oleellista löytää työpaikka, mistä löytyy sopivasti mielekästä tekemistä. Aina sitä ei löydy.

”Mulla ei ole muuttunut millään tavalla. Se oli ihan yksi sama istuiko kotona vai xxx (työtoimintapaikassa).”

Keskusteluissa tuli ilmi monen kertomana, että kuntouttavan työtoiminnan aloittaminen on lisännyt aktiivisuutta ja voimavaroja myös vapaa-aikaan. Työtoiminta ei siis pelkästään aktivoi työpäivän tekemisen kautta, vaan sillä on vaikutusta yksilön kokonaisvaltaisen jaksamisen ja virkeyden kannalta.

”No se on tarttunut rytmi aika hyvin, kun herää varttia vaille kuusi aamulla. Sitä on viikonloppuisinkin 7-8 aikoihin pystyssä ja täysi tohina päällä. Energiaa tuntuu riittävästi enemmän nyt.”

Kuntouttavan työtoiminnan yksilöinti näkyy siten, että asiakkaan työtoimintapäiviä ja –tunteja tulisi olla viikossa asiakkaan tarpeen mukaan. Kuntouttavan työtoiminnan päiviä asiakkaalla voi yksilöllisten tarpeiden mukaan olla 1-5 viikossa. Työtunteja päivässä pitää olla vähintään neljä. Ammattilaisen on nähtävä, mitkä ovat asiakkaan voimavarat ja mikä palvelee häntä parhaiten. Toiselle paras vaihtoehto on aloittaa maltillisesti kahtena tai kolmena päivänä viikossa neljä tuntia päivässä, mutta toiselle paras ratkaisu voi olla alusta alkaen viisi työpäivää viikossa. Oleellista on, että kuntoutuksen polkua kohti ensisijaisia aktivointitoimenpiteitä tai avoimia työmarkkinoita rakennetaan yksilöllisesti asiakkaan tarpeet huomioiden. On myös huomioitava asiakkaat, joille kuntouttava työtoiminta on vaativin paikka, missä hän selviytyy. Elämänhallinta kysymyksen kannalta on oleellista, että kuntouttavan työtoiminnan päiviä asiakkaalla on hänen tarpeidensa mukaan.

Haastatteluissa tuli ilmi, että Keski-Suomen isommissa kaupungeissa asiakkaila oli paremmat vaikutusmahdollisuudet työpäivien ja työtuntien määrään. Joissain pienemmissä kunnissa työpäivät ja työtunnit oli määrätty asiakasta kuulematta. Kaikilla ei ollut edes tietoa omista vaikutusmahdollisuuksistaan aktivointisuunnitelman teossa. Näyttää siltä, että kaikissa Keski-Suomen kunnissa asiakkaila ei ole tasavertaista mahdollisuutta vaikuttaa kuntouttavan työtoiminnan päivien ja tuntien määrään. Siinä tapauksessa toiminnassa painottuvat kunnan tarpeet, eivät kuntoutujan. Onhan jopa mahdollista, että kunnan saama korvaus jokaisesta kuntouttavan työtoiminnan päivästä vaikuttaa työpäivien määrän maksimointiin. Mahdollista tietysti on myös paikallisen työntekijän ammattitaidottomuus eli kuntoutuksellisen työotteen puute, lainsäädännön tuntemattomuus tai nämä molemmat yhdessä. Silloin toiminta ei vastaa lain sille määräämää tehtävää, eikä tue kuntoutujan tarpeita parhaalla mahdollisella tavalla.

”Saakos siihen vaikuttaa, kuinka monta päivää tekee viikossa ja kuinka monta tuntia päivässä? Oliko siitä mitään keskustelua?”

”Ei. Se oli vaan silloin kun kirjoitettiin se. Niin laitettiin että se on se 6 tuntia päivässä ja 4 päivää viikossa.”

Seuraava kommentti kertoo, että asiakkaalla ei aina ole kovin isoa roolia aktivointisuunnitelman tekemisessä.

”Ainakin mulle sanottiin sosiaalilautakunnasta että sinä menet sinne että sinä et jää kotia lonkkaa vetämään, että sinä menet sinne. Eikä multa kysytty että mihinkä sinä menisit, se oli suoraan että meet sinne.”

Kuntouttavan työtoiminnan positiiviset vaikutukset asiakkaan päivärytmiin ja aktiivisuuden tukevat myös aikaisempien tutkimusten valossa asiakkaan elämänhallintaa. Ervastin (2004, 298) deprivatioteorian mukaan työ tuo ihmiselle säännöllistä ajankäyttöä sekä kokemuksia ja pyrkimyksiä työtovereiden kanssa. Sitä kautta työ rakentaa ihmisen identiteettiä. Vastamäen (2009, 30–37) mukaan työttömien kokema koherenssin eli elämänhallinnan tunne oli heikompi verrattuna työssä käyviin suomalaisiin, mutta aktivointitoimenpiteiden jälkeen koherenssi vahvistui melkein samalle tasolle, kuin työssä käyvillä.

Kuntoutujan säännöllisen rytmin paranemisen ja aktiivisuuden lisääntymisen yhteydessä elämänhallintaa voidaan tarkastella coping- käsitteen avulla. Ylistön (2006, 6) mukaan coping tarkoittaa ihmisen omia ponnisteluja päämäärän saavuttamiseksi. Roos (1988, 206–207) puhuu samasta asiasta käyttäen termiä sisäinen hallinta. Sillä hän tarkoittaa ihmisen kykyä hallita itseään ja sopeutua uusiin tilanteisiin alistumatta. Liukko (2006, 83) puhuu sisäisestä empowermentista, joka on ihmisen elämään osallistumisen vahvistumista. Nämä kaikki teorialat omalta osaltaan osoittavat, että kuntouttavan työtoiminnan myötä paraneva arkirytmisi ja aktiivisuuden lisääntyminen edistävät kuntoutujan elämänhallintaa.

Asiaa voidaan toisaalta tarkastella myös governmentality näkökulmasta. Se avaa elämänhallinnan käsitettä organisaatioiden hallintavallan kautta (Ylistö 2006, 6). Kuntouttavan työtoiminnan järjestävä taho tai organisaatio voi käyttää tätä hallintavaltaa asiakasta kohtaan varsinkin, jos asiakas ei ole tietoinen omista oikeuksistaan ja vaikutusmahdollisuuksistaan aktivointisuunnitelmaa tehtäessä. Jos kuntoutujan mielipidettä tai tuntemusta omasta tilanteesta ei kuunnella määritettäessä työpäivien ja työtuntien määrää, hallintavaltaa käytetään asiakasta kohtaan väärällä tavalla. Tämän opinnäytetyön mukaan joissain tapauksissa näin myös on.

7.2 Työtehtävien sopivuus ja mielekkyys

Ihmiselle on tärkeää itsensä toteuttaminen ja työ on siihen yksi mahdollisuus. Wilenius viittaa osuvasti jo Aristoteleen sanoihin ”ihminen pyrkii luontaisesti käyttämään kykyjään, toiminta sinällään on ihmiselle tarve”. Wileniuksen mukaan itsensä toteuttamiseen liittyy sekä fyysisiä, että henkisiä tarpeita. (Wilenius 1990, 79.) Näin varmasti on ja kuntouttavassa työtoiminnassa tärkeää on löytää asiakkaalle työpaikka, missä itsensä toteuttaminen ja kuntoutuminen mahdollistuvat.

Haastatteluiden perusteella asiakkaat kokevat hyvin eri tavalla työtehtävien mielekkyiden omissa työpisteissään. Osa asiakkaista on hyvinkin tyytyväisiä omiin tehtäviinsä ja kokevat ne mielekkäiksi.

”Niin ja sit on ihan oma juttu, kun mulla on ne lapset. Et on ihan täysi oma juttu. Et se on niin kiinnostavaa se homma siellä ja se on vaihtelevaa.”

Hyvänä puolena haastateltavat näkivät sen, että kuntouttavan työtoiminnan työtehtävät eivät ole kovin stressaavia ja töitä saa tehdä omaan tahtiin. Työssä ei siis ole tiukkoja aikatauluja. Iso ongelma monessa tapauksessa on mielekkäiden työtehtävien puute. Varsinkin pienissä kunnissa valinnan varaa ja vaihtoehtoja ei ole tarpeeksi. Työtehtävien puutteen takia homma menee istumiseksi ja sitä ei koeta mielekkääksi.

”Joo mulla meni ainakin motivaatio siihen välillä ja olin välillä pois. Siis ei ollut motivaatiota tulla istumaan sinne neljäksi tunniksi.

On oleellista, että jokaiselle löytyisi mielekäs tehtävä. Työtehtävien vaihtelevuus on tärkeää. Kuntouttavan työtoiminnan työtehtävät ovat usein käsityöpainotteisia ja tehdyt tuotteet eivät välttämättä ole kovin arvokkaita jälleenmyyntimielessä. Myös Kotiranta (2008, 155) ihmettelee käsityökeskeisyyttä kuntouttavan työtoiminnan työtehtävissä. Tehtävät voivat olla puuduttavia ja yksitoikkoisia, mikä ei välttämättä ole kuntoutumisen kannalta hyvä asia. Osa haastateltavista tekee omaa ammattikoulutusta vastaavaa työtä. Se pitää yllä ammattitaitoa ja varmasti edesauttaa työllistymistä avoimille työmarkkinoille. Onkin oleellista, että tehtävä työ on merkityksellistä ja hyödyllistä.

Esiin tuli myös joidenkin asiakkaiden halukkuus päästä eläkkeelle. Silloin asiakas ei ole motivoitunut työtoimintaan, eikä varmaan saa siitä suurta kuntoutuksellista hyötyä varsinkaan, jos työtehtävä ei ole mielekäs.

” Mä kyllästyin koko työelämään totaalisesti. Puhuttiin jo eläkkeestäkin, mutta ei sitä nyt niin helposti eläkkeelle päästä. Oikeestaan tuolla on naureskeltu, siellä on yksi toinenkin kaveri vanhasta työpaikasta. Jotain joutavaa hommaa tehtiin siellä ja naureskeltiin, että ironiaa tässä on jos tämän pitäisi innostaa työntekoon, kun kannetaan jotain tavaraa kellarista toiseen.”

Esiin nousi myös suunnitelmallisuuden puute työtehtävien organisoinnissa varsinkin pienillä paikkakunnilla (ks. Peltokangas 2010, 47–55). Esimerkiksi talvella ei välttämättä löydy tarpeeksi työtehtäviä. Lisäksi jonkun urakan tai työn loppuessa ei ole välttämättä mitään paikkaa, mihin mennä seuraavaksi.

”No ehkä noita työtehtäviä sais suunnitella valmiiksi niille, jotka tulevat kuntouttavaan. Että olis vaihtoehtoja ja monipuolista. Sitä reviiriä vois laajentaa, että olis aina jotain kun toiset hommat loppuu.”

Ongelmana voi olla myös kuntouttavan työtoiminnan joustamattomuus tietyissä asioissa. Myös ennakkokäsitys työtehtävistä ja niiden toteuttamisesta voi olla virheellinen. Yksi asiakas kertoi olevansa paikassa, missä tekee sähkömiehen ammattihommia. Työtehtävät olivat keikkaluonteisia hommia ja silloin kohteeseen mennään autolla. Kuntouttavan työtoiminnan tekijälle ei kuitenkaan makseta bensarahoja oman auton käytöstä. Paikassa ei myöskään ollut autoa, millä mennä kohteeseen. Näin muuten asiakkaalle hyvin sopinut työtehtävä ei kuitenkaan pystynyt tukemaan hänen ammatillista kehittymistä ja kuntoutumista.

Elämänhallintaa ajatellen työtehtävän mielekkyys ja sopiva kuormittavuus ovat avainasemassa. Istuminen työpaikalla ja toisaalta liian raskaat työtehtävät eivät kumpikaan tue asiakkaan elämänhallinnan parantumista. Jaana Vastamäen (2009, 30–37) tutkimuksessa työllistämistoimenpiteet lisäsivät asiakkaiden koherenssin eli elämänhallinnan tunnetta. On lienee kuitenkin selvää, että passiivinen istuminen työpaikalla ei tue koherenssin tunteen kasvamista siinä määrin kuin sopivasti kuormittava ja mielekäs työtehtävä.

Niiniluodon mukaan ihminen tavoittelee työelämässä yhä enemmän sosiaalista arvostusta ja itsensä toteuttamista. Nuoremman ja koulutetumman sukupolven mielestä työtehtävien mielekkyys ja sisältö ovat asioita, mitkä vaikuttavat työn tyydyttävyyteen. (Niiniluoto 1994, 246.) Tämä näkökulma on mielestäni tärkeä myös kuntouttavassa työtoiminnassa. Oleellista on luoda kuntouttavan työtoiminnan paikkoja monipuolisesti, jotta asiakkaan tarpeet ja vahvuudet voidaan huomioida paikkaa valittaessa. Jos työn sisältö ei ole lainkaan mielekästä ja asiakkaan työllistymistä tukevaa, tuskin se myöskään on kuntoutuksellisesti järkevää.

7.3 Sosiaaliset kontaktit ja työporukan yhteishenki

Sosiaalinen tuki on tärkeä osa elämänhallinnan rakentumista. Se lisää itsenäistymisen mahdollisuuksia ja vähentää sisäisen elämänhallinnan puutteita. Sosiaalista tukea voi

saada lähiyhteisöltä tai julkiselta taholta. (Kinnunen 1998, 29.) Lähiyhteisön tuki on varmasti aina kaikkein merkityksellisin ihmiselle. Tässä opinnäytetyössä asiaa tarkastellaan kuntouttavan työtoiminnan tuomien sosiaalisten kontaktien kautta. Sosiaaliset yhteisöt ovat asiakkaan työtoimintapaikasta riippuen erilaisia. Osa on kunnan ns. tavallisessa työpaikassa, kun taas osa työpajoilla, missä työyhteisössä on muitakin kuntouttavan työtoiminnan asiakkaita. Työtoiminnan lisäksi sosiaalista kanssakäymistä tulee toimintaa järjestävän tahon kanssa. Kuntouttavan työtoiminnan työyhteisössä asiakkaat kokevat myös vertaistukea ja se on heille tärkeää.

Vertaistuen avulla ihminen saa kokemuseräistä tietoa, mikä auttaa identiteetin uudelleen rakentumisessa. Vertaistuki auttaa ihmistä sopeutumaan uusiin elämäntilanteisiin. Pitkäaikaistyöttömien kohdalla identiteetin rakentuminen ja vahvistuminen ovat olennaisessa asemassa. Pitkään työttömänä olleen henkilön itsetunto on kolhiintunut ja osaamisen taso tippunut. Identiteetin uudelleen rakentamisen kautta kynnys työllistyä madaltuu. (Niemelä 2002 89–91.)

Lähes kaikki haastateltavat toivat esille työporukan positiivisen sosiaalisen kanssakäymisen. He puhuivat hyvästä porukasta, hyvästä ilmapiiristä ja hyvästä hengestä työpaikalla. Pitkä työttömyys voi aiheuttaa epävarmuuden tunnetta sekä sosiaalisten tilanteiden pelkoa.

”No minä olin ennen hirveän ujo, vaikka päälle ei uskois. Niin kyllähän se sosiaalistakin puolta on vähän harjoittanut parempaan suuntaan. Tai oikeastaan huomattavasti parempaan suuntaan. Ennen ei olis ollut puhettakaan, että olisin mihkään töihin lähtenyt. Kun vaan tuolla huoltoasemalla maleksin.”

Kaikki kuntouttavan työtoiminnan asiakkaat eivät toki ole sosiaalisesti heikoilla, joten heitä työtoiminta ei sosiaalisesti tue samalla tavalla. Lisäksi pienessä kunnassa ihmiset monesti tuntevat toisensa muutenkin, joten työtoiminnassa ei välttämättä tutustu edes uusiin ihmisiin.

Kuntouttavassa työtoiminnassa työyhteisö voi olla hyvinkin erilainen. Työpajalla osa on kuntouttavassa työtoiminnassa, osa palkkatuella ja osa työkokeilussa. Ihmisten erilaisesta tilanteesta huolimatta haastateltavat toivat esiin työyhteisön hyvän ilmapiirin.

”Siellä menee aika ittellään ja ihmiset on kauheen kivoja, ja on, on tosi kiva. Ja sit siellä on monesta. Kuka on palkattu, kuka on kokeilussa, kuka missäkin, on vapaaehtoista.”

Työtoimintapaikka voi olla myös kunnan ns. tavallisessa työpaikassa. Myös tämmöisessä tapauksessa asiakas kehui työpaikan ilmapiiriä.

” Kyllä mä sanon, että ei paremmin ole voitu ottaa kun tuolla. Siis kaikkihan ne on varmaan 10 vuotta vanhempia. Ne on pitkään olleet siellä ja ovat vakinaisia. Kyllä niin hyvin on ottanut vastaan.”

Sosiaaliseen tukeen työpaikalla liittyy olennaisena osana myös työhön perehdytys sekä työstä saatu palaute. Lisäksi se, hyväksytäänkö kuntouttavan työtoiminnan asiakas täysivaltaiseksi työyhteisön jäseneksi, on tärkeä asia. Otetaanko kuntouttavan työtoiminnan asiakas esimerkiksi mukaan työpaikan palavereihin ja pyydetäänkö häntä mukaan työyhteisön virkistystoimintaan. Työhön perehdytys vaihteli paljon työpaikasta riippuen. Noin puolet haastateltavista ei ollut saanut ainakaan kunnollista perehdytystä työhön. Myöskään palautteen saaminen työstä ei välttämättä kuulu asiaan. Moni uskoikin tehneensä työnsä ihan hyvin, koska moitteitakaan ei ole tullut. Toisaalta joissain työpaikoissa palautetta saa ja se on ollut pääsääntöisesti positiivista. Myös perehdytys on tehty joissain paikoissa hyvin asiakkaan mielestä. Osa työpajoilla työskentelevistä tekevät tosin omaa ammattityötään, joten he eivät kokeneet siihen perehdytystä tarvitsevankaan. Työporukassa kuitenkin saa apua työkaverilta, jos tarvetta on. Asiakkaat eivät ole juuri osallistuneet työpaikan palavereihin. Lisäksi vain yksi asiakas kertoi, että häntä oli pyydetty työpaikan virkistysiltaan. Seuraavassa haastateltavien kommentteja työhön perehdytyksestä ja palautteen saamisesta kuntouttavassa työtoiminnassa.

” Puuverstaalla oli hyvä perehdytys. palaute nyt annetaan suoraan naamakkain, jos joku ei ole tyytyväinen toisen työhön.”

”No ei oikeastaan yhtään. Joku ukko siinä kysyi, että osaatko käyttää? Mä sanoin, että kyllä. Mutta kyllähän sitä kysyvää varmaa neuvotaan.”

Sosiaalinen tuki on vuorovaikutteinen tapahtuma ja se voi olla aineellista, tiedollista, toiminnallista tai henkistä (Kinnunen 1998, 29). Kuntouttavan työtoiminnan kautta tuki voi olla kaikkea näitä yhdessä, toki taloudellinen korvaus on melko vaatimaton. Luottamuksen kokeminen ja työyhteisöön pääseminen ovat olennaisia asioita työttömien kuntoutuksessa (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 167). Tämä tuli esille keskusteluissa ja moni korosti hyvän työyhteisön merkitystä.

Wilenius sanoo, että ihminen jäsentyy osaksi yhteiskuntaa työn kautta ja työllä on iso sosiaalinen merkitys. Ihmisen perusluonteeseen liittyy vahva sosiaalisuuden- ja yhteistyön tarve muiden ihmisten kanssa. Työn avulla saavutetaan myös tietty asema yhteiskunnassa. Tämä asema tuo turvallisuutta, vapautta, valtaa, tasa-arvoisuutta ja oikeudenmukaista kohtelua. (Wilenius 1990, 79.) Rose toteaa työmarkkinoiden olevan länsimaisen yhteiskunnan tärkein sitouttaja. Työssä käyminen ei ole hänen mukaansa pelkästään taloudellinen, vaan myös psykososiaalinen velvollisuus. Modernissa yhteiskunnassa työmarkkinoille pääseminen ja siellä pysyminen vaatii myös jatkuvaa, kohdusta hautaan tapahtuvaa oppimista. (Rose 1999, 161–164.)

Airaksisen mukaan työelämä on muuttunut ja se viittaa nykyään elämäntapaan tai elämänmuotoon. Työelämään siirrytään täyttämään paikkaa yhteisön jäsenenä vapaasta tahdosta ja se on vallan kenttä sekä luovuuden tila, missä voi ilmaista itseään. Työelämä on sosiaalinen yhteisö ja siitä muodostuu Airaksisen mukaan ”kokonainen elämä, jossa voi päteä, kehittyä ja vaikuttaa tavalla, joka ei ole mahdollista työpaikan ja työelämän ulkopuolella”. (Airaksinen 1994, 131–132.) Antikaisen mukaan yhteiskunta on monimutkaistunut, jossa sosiaaliset kyvyt ja kommunikaatiotaidot ovat tärkeitä. Oleellista on myös osata sovittaa oma identiteetti erilaisiin tilanteisiin sekä hallita monimutkaistuvaa sosiokulttuurista todellisuutta. Antikainen viittaa Frönesin (1990) tutkimukseen, jonka mukaan sosiaaliset ja kommunikatiiviset taidot kehittyvät parhaiten vuorovaikutuksessa vertaistensa kanssa. Edellytys kehitykselle on luonnollisesti sosiaalinen kanssakäyminen. (Antikainen 1998, 158–159.) Tämän teorian valossa kuntouttavan työtoiminnan sosiaalinen ja yhteisöllinen ulottuvuus korostuu varsinkin niillä asiakkailla, joiden sosiaaliset kontaktit ovat vähentyneet työttömyyden myötä.

7.4 Taloudelliset etuudet kuntouttavassa työtoiminnassa

Taloudellinen tilanne voidaan liittää osaksi ulkoista elämänhallintaa, joten on perusteltua tarkastella asiakkaiden mielipiteitä kuntouttavan työtoiminnan taloudellisista korvauksista. Kuntouttavan työtoiminnan päiviltä asiakas saa työmarkkinatuen lisäksi yhdeksän euroa päivässä verotonta ylläpitokorvausta. Ylläpitokorvaus on kuukaudessa noin 180 euroa verotonta korvausta, jos asiakas tekee töitä viitenä päivänä viikossa. Ylläpitokorvausta ei makseta sairauspäiviltä eikä muilta poissaolopäiviltä. Lisäksi työtoimintapaikasta riippuen asiakas voi saada ilmaisen lounaan tai aamupalan ja kahvin. Myös matkalippu kodista työpaikalle korvataan. Näiden etuuksien lisäksi asiakas voi luonnollisesti saada myös toimeentulotukea ja asumistukea. Nämä korvaukset saivat haastatteluissa hyvin ristiriitaisen vastaanoton. Iso osa haastateltavista tosin pitää yhdeksän euron päiväkorvausta merkittävänä tulonlisänä. Vaikka korvaus tuntuu pieneltä, moni näkee sen pienissä tuloissaan tärkeänä osana kuukausituloa. Pienempi osa haastateltavista pitää korvausta liian pienenä, jopa naurettavana.

” Se 9 euroa päivässä, se tekee kuitenkin 180 e kuukaudessa. Se on iso raha.”

Kuntouttavassa työtoiminnassa asiakas voi tehdä samaa työtä, mihin hänellä on ammattikoulutus ja mistä hänellä voi olla vuosikymmenien työkokemus. Siinä kohtaa on ymmärrettävää asiakkaan protestointi korvauksen määrästä.

”Joo, että ihan alennetaan ihminen, ei arvossa pidetä ihmistä. Ja toisethan ne sanoo ihan että mähän en lähe sillä 9:llä eurolla. Se siinä ottaa eniten päähän. Ja jos ei olis ammattitöitä niin sitten mä sen ymmärtäisin, mutta kun se on ihan ammattityötä niin.”

Keskusteluissa tuli esiin myös asiakkaiden näkemys palkkatukityön kannattamattomuudesta. Se on siinä mielessä tärkeä asia, että palkkatukityö on monelle kuntouttavan työtoiminnan asiakkaalle seuraava kuntoutuksen vaihe kohti avoimia työmarkkinoita. Monella asiakkaalla elämäntilanne on kuitenkin semmoinen, että pienipalkkainen työ ei ole taloudellisesti kannattavaa. Heillä voi olla velkoja ulosotossa, joita aletaan periä tulojen noustessa. Lisäksi palkkatukityön alkaessa oikeudet asumistukeen ja toimeentulotukeen vähenevät. Se on ongelmallista, koska palkkatukityö olisi monen asiakkaan kohdalla järkevä vaihtoehto ja selkeästi työnomainen aktivointitoimenpide, iso askel kohti työllistymistä.

”kun mulla on niin pirusti tuolla ulosotossa, että se on niin kun pahin kompastuskivi tässä. Se laskee sitä mielenkiintoa tässä. Pitäis niiden velkojen kanssa päästä jonkinmoiseen sopimukseen. Palkka on kuitenkin niin pieni, että kun ulosottomies menee sinne ja vuokran kun maksaa ite ja tuet tippuu pois, niin eihän mulla jää sitäkään vähää käteen mitä nyt. Niin kuka silloin viitsii edes yrittää, se on ihan järjetöntä.”

7.5 Alkoholin käytön väheneminen

Usea haastateltavista kertoi, että kuntouttavan työtoiminnan aloittaminen on vähentänyt alkoholin käyttöä. Työtoiminnalla näyttäisi siis olevan positiivinen vaikutus alkoholin käytön suhteen. Vastamäen (2009, 51–59) mukaan työttömyyden aikainen alkoholin käyttö on riski psyykkiselle hyvinvoinnille ja koherenssin tunteelle. Tämän tiedon valossa työtoiminnan aloittaminen ja sen myötä tapahtuva alkoholin käytön väheneminen voivat vahvasti parantaa elämänhallintaa.

”Niin kyllä se sai mut jaloilleen, kun mä olin pitkään ollut työttömänä. Se meinas lähtee, pöydän alle menemään ja pahasti.”

”Kyllä mä sen ymmärrän, että alkuun vähän seurataan, mutta aina se on parempi jos on viitenä päivänä, kun on alko-ongelmaa.”

Kuten viimeisimmästä kommentista käy ilmi, alkoholiongelmaisen olisi hyvä olla työtoiminnassa viitenä päivänä viikossa. Jokainen välipäivä ja vapaapäivä ovat potentiaalisia paikkoja retkahtaa ja tarttua pulloon. Erittäin oleellista olisi myös, että asiakkaalle aina tarjottaisiin mahdollisuutta päihdepalveluihin niitä tarvittaessa. Haastateluissa kävi ilmi, että näin ei suinkaan ole. Joissain tapauksissa asiasta oli keskusteltu, mutta ei läheskään kaikissa. Yhdessä tapauksessa työtoimintapaikka oli päihdekuntoutujien talo ja asiakkaalla oli alkoholiongelmaa taustalla, mutta siinäkin tapauksessa rinnakkaispalveluita ei tarjottu.

7.6 Mitä kuntouttavan työtoiminnan jälkeen

Tässä luvussa tullaan yhteen välityömarkkinoiden ydinkysymykseen, kuinka asiakas siirtyy toimenpiteestä toiseen ja kuinka johdonmukaista on hänen kuntouttaminen aktivointitoimenpiteillä kohti avoimia työmarkkinoita tai palkkatukitöitä. Kuntouttava työtoiminta on viimesijainen aktivointitoimenpide ja siitä on kohtuullisen pitkä matka avoimille työmarkkinoille. Asiakkaan kuntoutumisen kannalta olisi äärimmäisen tärkeää, että hänen kuntoutuspolkunsu etenisi koko ajan ilman katkoja toimenpiteiden välillä. Suikkanen (2008, 50, 52) puhuu joustavista siirtymistä työllistämistoimenpiteissä ja asiakkaan yksilöllisen tilanteen huomioimisesta. Karjalainen (2008, 14) korostaa ”life first” näkökulmaa, missä ihmisen selviytyminen ja siihen tarvittavat tukitoimet ovat sosiaalipoliittisen keskustelun keskiössä. Silloin palvelut perustuvat ihmisen toimintakyvyn vahvistamiseen.

Nämä molemmat näkökulmat ovat oleellisia puhuttaessa kuntouttavan työtoiminnan asiakkaista. Palveluketju pitää rakentaa yksilön tarpeiden mukaan, on kyse sitten työllistymisestä tai ihmisen selviytymisestä. Opinnäytetyön mukaan kuntouttavan työtoiminnan asiakkailla ei läheskään aina ole tietoa eikä riittävää ohjausta kuntoutuksen etenemisestä. He ovat monessa tapauksessa kuntouttavassa työtoiminnassa tietämättään, mihin sillä pyritään ja mikä on kuntoutuksen seuraava vaihe. Monet asiakkaat mieltävätkin olevansa töissä, eivätkä kuntouttavassa toimenpiteessä. Yhdelläkin asiakkaalla oli vahva näkemys ”eihän työ kuntouta”. Näkymiä työllistymisestä ei monenkaan kohdalla ole. Myöskään tietoa kuntouttavan työtoiminnan jatkosta tai mahdollisuudesta esimerkiksi palkkatukityöhön ei usein ole. Se saattaa tuoda asiakkaan elämään epävarmuutta ja ahdistusta, kun tietoa jatkosta ei ole.

”No joo, ehkä siitä jotain tietoa huomenna sitten tulis. Tai ainakin pitäis tulla. Tai sitten ens viikon torstaina sanotaan bye, bye. Mutta kyllä minun kohdalla menee aktiivoinnit pahasti pusikkoon, jos se tähän kolmeen kuukauteen loppuu.”

Yksi asiakas oli juuri haastattelun alla saanut lyhyen määräaikaisen työpaikan avoimilta työmarkkinoilta. Lisäksi yhdelle oli luvattu töitä kesäksi, jos kunta löytää rahoituksen siihen. Osalla haastateltavista oli uskoa tulevaisuuteen ja he näkivät työtoiminnan väylänä kohti palkkatukitöitä tai avoimia työmarkkinoita. Osalle taas työtoiminta on pakkopullaa, osa odottaa eläkettä ja osa ei ole kiinnostunut palkkatöistä isojen

ulosottovelkojen takia. Seuraavassa ote keskustelusta, missä asiakkaalla oli usko päästä eteenpäin:

”Näättekö miten todennäköisenä, että tää avaa sen väylän töihin?”

”No nyt koko ajan lisääntyy se. alussa ei oikein tiennyt. Kyl mä ihan selvänä nään sen, että jo mä selkäni saan yhtään paremmaksi, niin vakuuttunut olen, että tän vuoden puolella teen, tai se on ainakin tavoitteena. Aluksi mä ajattelin, että keväällä, mutta nyt että loppuvuodesta, tässä xxx(työntekijän) kanssa vähän väännetään. Näen ihan selvänä sen, että kyllä tässä lähiaikoina.”

8 TULOSTEN YHTEENVETO

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää kuntouttavan työtoiminnan yhteyttä pitkäaikaistyöttömien elämänhallintaan. Tutkimustietoa etsittiin kuulemalla asiakkaan kokemuksia ja näkemyksiä kuntouttavasta työtoiminnasta. Työtoiminta tuo asiakkaan elämään säännöllisyyttä ja normaalia arkipäivän rytmiä. Asiakkaat kertoivat myös tulensa aktiivisemmiksi työtoiminnan alettua. Työttömän elämä voi monessa tapauksessa olla sisällöltään hyvinkin köyhää ja passiivista. Se voi olla kotona makaamista ja television katselua tai tietokoneen pelaamista.

Yksi kuntouttavan työtoiminnan ongelma on löytää asiakkaille mielekkäitä ja sopivasti kuormittavia työtehtäviä. Tulosten valossa varsinkaan Keski-Suomen pienissä kunnissa ei löydy kaikille asiakkaille sopivaa työtehtävää. Pienissä kunnissa myös asiakkaiden vaikutusmahdollisuudet työpäivien ja työtuntien määrään olivat heikommät kuin isommissa kunnissa. Asiakkaat eivät siis ole siellä kuntoutusprosessin keskiössä.

Lähes kaikki haastateltavat korostivat työtoiminnan sosiaalista merkitystä. He kokevat työtoiminnan positiivisena puolena työpaikan hyvän ilmapiirin ja yhteishengen. Työtoiminnan mukanaan tuoma yhteisöllisyys ja sosiaalisten kontaktien lisääntyminen näyttäisi vaikuttavan positiivisesti työttömän elämänhallintaan. Eräskin haastateltava toi selvästi esiin työttömyyden tuoman arkuuden sosiaalisissa tilanteissa.

Monet haastateltavat kertoivat, että heidän alkoholin käyttö on vähentynyt työtoiminnan alettua. Käyttö oli ollut runsasta passiivisen työttömyyden aikana ja työtoiminta on niissä tapauksissa saanut heidät raiteilleen. Yksi haastateltava kertoi, kuinka elämä oli menossa pahasti pöydän alle. Toinen oli taas äärimmäisen huolestunut, jos ei saa jatkoa kuntouttavalle työtoiminnalle ja sen seurauksena retkahtaa taas. Työtoiminnalla on siis ehdottomasti positiivinen vaikutus alkoholiongelmaiselle. Toisaalta päihdepalveluihin pääseminen ja niihin ohjaaminen ei tunnu onnistuvan kovin hyvin. Tässä on ehkä kyse myös rahasta. Ehkä kunnilla ei ole tarjota enempää päihdepalveluita taloudellisessa kurimuksessaan. Toisaalta palveluiden karsiminen kärjistää ongelmia jatkossa ja tulee kalliimmaksi.

Suurin osa haastateltavista piti työtoiminnasta saatavaa yhdeksän euron verotonta päiväkorvausta merkittävänä tulonlisänä. Se voi ainakin jossain määrin kohentaa asiakkaiden ulkoista elämänhallintaa.

Kuntouttavasta työtoiminnasta on vielä pitkä matka avoimille työmarkkinoille, jo palkkatukityöhön pääseminen on hankalaa. Osalla asiakkaista oli jonkinlainen suunnitelma työtoiminnan jälkeiselle ajalle. Suuri osa haastateltavista ei osannut sanoa tulevaisuudestaan mitään konkreettista. Tässä on yksi isoin ongelma kuntouttavassa työtoiminnassa. Miten luoda asiakkaan kannalta luonteva jatkopolku, mikä edistää sekä työllistymistä että kuntoutumista. Silloin huomioon pitää ottaa Suikkasen (2008) markkinoimat joustavat siirtymät välityömarkkinoilla toimenpiteiden välillä. Lisäksi oleellista on Vappu Karjalaisen (2008) ”life first” ideologia, jossa sosiaalipolitiikka tukee myös kaikkein heikoimmassa olevia työttömiä tarvittavilla tukitoimilla.

9 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Arkirytmin löytyminen, lisääntynyt aktiivisuus, työyhteisöstä tuleva sosiaalinen tuki ja alkoholin käytön väheneminen ovat merkittäviä vaikutuksia ihmisen elämässä ja parantavat mahdollisuuksia työllistyä ja päästä voimakkaammin yhteiskuntaan kiinni. Kuntouttavalla työtoiminnalla on mielestäni paljon positiivisesti elämänhallintaan yhteydessä olevia tekijöitä. Opinnäytetyön tuloksia tukevat kuntouttavaa työtoimintaa koskevat aikaisemmat hyvin samansuuntaiset tutkimustulokset (esim. Ala-Kauhaluoma ym. 2004; Kovanen 2004; Luhtasela 2009).

Näen kuitenkin paljon kehittämiskohteita kuntouttavassa työtoiminnassa. Kuntouttavan työtoiminnan sisältö ei ole erityisen tavoitteellista ja suunnitelmallista (Karjalainen & Saikku 2008, 41–42; Peltokangas 2010, 47). Tämän hetkisellä toiminnan tasolla ei saavuteta parasta mahdollista tulosta. Kuntouttavan työtoiminnan lailla pyritään edistämään työttömän työllistymismahdollisuuksia, parantamaan elämänhallintaa sekä ehkäisemään syrjäytymistä. Kuntouttavalla työtoiminnalla ei ole kovin suuria työllistävää vaikutuksia. Selvästikin sillä on jossain määrin elämänhallintaa parantava ja syrjäytymistä ehkäisevä vaikutus, mutta kuinka hyvä? Sitä sopii kysyä. Ja kuinka tehokasta ja laadukasta toiminta on, kuinka hyvin asiakkaan tarpeisiin vastataan?

Kuinka päihdeongelmasta tai mielenterveyshäiriöstä kärsivät kuntouttavan työtoiminnan asiakkaat saavat ongelmaansa apua? Saavatko he työtoiminnan ohessa rinnakkaispalveluita, ohjataanko heitä palveluiden piiriin? Tämän opinnäytetyön haastatteluiden perusteella se ei ole riittävää. Päihdepalvelutarvetta ei kaikissa tapauksissa karoteta lainkaan, vaikka sen tarve on ilmeistä.

Päihdeongelmien lisäksi kuntouttavan työtoiminnan asiakkailla on monesti myös muita terveydellisiä ongelmia, jotka estävät työllistymistä. Kerättären ja Karjalaisen tutkimuksessa ohjattiin kuntoutuslääkärin tutkimuksiin ne työvoiman palvelukeskuksen asiakkaat, joiden työllistyminen tai koulutus ei ollut edistynyt. Heistä 65 %:lla todettiin mielenterveyshäiriö, 82 % sai suosituksen hoitoon tai kuntoutukseen ja vain 2 % tutkituista asiakkaista todettiin työkykyisiksi ilman hoidon tai kuntoutuksen tarvetta. Lienee selvää, että kuntouttava työtoiminta tai muu aktivointitoimenpide ei yksinään auta eikä työllistä, jos taustalla on hoitamattomia sairauksia. Onkin oleellista tunnistaa ajoissa asiakkaan kokonaistilanne ja palvelukokonaisuuden tarve, eikä pelkästään oh-

jata työllistämistoimenpiteeseen ilman tarvittavia rinnakkaispalveluita. On ilmeistä, että tarvittaisiin lisää resursseja pitkäaikaistyöttömien ja aktivointitoimenpiteissä olevien asiakkaiden terveystarkastuksiin ja rinnakkaispalveluihin. Ongelmat tulee tunnistaa ajoissa ja hoitoa tai kuntoutusta tarvitsevan tulee päästä tarvittaviin palveluihin. (Kerätär & Karjalainen 2010, 83.)

Elokuussa 2010 vaikeasti työllistyviä oli Suomessa 146 000 (Mts. 84). Jos näistä isolla osalla on hoidon tai kuntoutuksen tarve, niin rinnakkaispalveluiden tarve aktivointitoimenpiteiden ohessa on todella suuri. Mistä siihen löytyvät tarvittavat resurssit kuntien tämänhetkisessä taloudellisessa kurjuudessa? Kyse on poliittisista linjauksista ja päättäjien kyvyistä nähdä tilanteen pitkäaikaiset vaikutukset. On osoitettu, että työttömyyden pitkittyessä työllistymisen todennäköisyys pienenee koko ajan. Kuntouttava työtoiminta tulisi organisoida niin, että heti asiakaskontaktin alkaessa työttömän kokonaistilanne tutkitaan ja arvioidaan perusteellisesti, jonka perusteella työtoiminnan ohessa järjestetään tarvittavat rinnakkaispalvelut. Kyse on yksinkertaisesta, tosin lisäresursseja vaativasta muutoksesta.

Yksi ongelma on palveluiden hajanaisuus. Useat pitkäaikaistyöttömät ovat ns. moniongelmaisia ja tarvitsevat monia eri palveluita. Asiakkaan on vaikea itse löytää palveluviidakosta tarvitsemansa palvelut, vaikka niitä olisikin tarjolla. Työntekijäkään ei välttämättä osaa ohjata asiakasta tarvittavien palveluiden piiriin. Se voi johtua esimerkiksi lyhyestä asiakaskontaktista, palvelujärjestelmän tuntemattomuudesta tai resursien puutteesta. Yhden palveluluukun kautta saatavia palveluita tarvitaan mielestäni lisää. Työvoiman palvelukeskuksia (TYP) on perustettu tähän tarpeeseen ja niiden toiminnassa on paljon positiivista. Myös tämän opinnäytetyön haastateltavat toivat monessa kohtaa esiin TYP:in toimivan palvelun. Siellä asiakkaalle annetaan aikaa ja pitkäaikaistyöttömän tarpeisiin vastataan paremmin, kuin TE-toimistoissa. Elävästi jäi mieleen asiakkaan kommentti ”siellä ihmistä kohdellaan ihmisenä”.

Oleellista on luoda työttömälle polku, missä kaikki yksilön tarpeet otetaan huomioon. Prosessin tulee olla suunnitelmallinen, tavoitteellinen, johdonmukainen ja progressiivisesti etenevä. Asiakas on silloin toiminnan keskiössä ja hän on tietoinen omasta prosessistaan. Suunnitelmassa täytyy toteutua rinnakkain työllistämistoimenpiteet sekä muut tarvittavat palvelut. Asiakkaan lähtötilanne on otettava huomioon, kun työtoi-

minta aloitetaan. Mikä on oikea ja asiakkaan työllistymistä edistävä toimenpide? Mikä on oikea työpaikka? Kuinka monta tuntia päivässä ja kuinka monta päivää viikossa?

Tutkimuksessa tuli esille, että kaikki työtoiminnan asiakkaat eivät voineet vaikuttaa työpäivien määrään tai työpaikkaan. Kaikki asiakkaat eivät selvästikään olleet tietoisia omista oikeuksistaan aktivointisuunnitelman tekemisessä. Ongelmia on myös järjestää semmoisia työpaikkoja, missä tekeminen on mielekästä ja töitä on riittävästi. Jotkut haastateltavista sanoivat, että työpaikassa ei ole mitään tekemistä ja se menee usein vain istumiseksi. Toisaalta moni oli sitä mieltä, että hommia on tarpeeksi ja koki positiivisena työn kiireettömyyden. Työtehtävien ja työpaikkojen puute koski lähinnä Keski-Suomen pienempiä paikkakuntia.

Mielestäni työtehtävät pitäisi suunnitella ja organisoida paremmin. Ei ole mahdoton tehtävä löytää kuntouttavan työtoiminnan asiakkaille sopivia ja järkeviä työtehtäviä. Eräässä kunnassa miehille ei löytynyt järkevää tekemistä talvella, vaan he olivat täysin toimeettomia. Uskoisin esimerkiksi lumitöitä tai vastaavia tehtäviä Keski-Suomen leveysasteilla riittävän talvisin. Työtehtävissä näen ongelmana myös työpajapainotteisuuden. Työtoiminnan asiakkaita tulisi enemmän saada ”oikeisiin työpaikkoihin”, esimerkiksi kuntien omiin työtehtäviin. Työpaja voisi olla kuntouttavan työtoiminnan ensimmäinen askel, mistä mahdollisimman nopeasti siirrytään ns. normaaliin työpaikkaan tai palkkatukityöhön. Joillekin asiakkaille työpajatoiminta voi tosin olla kaikkein vaativin työtoimintapaikka, siinä tapauksessa asiakas voisi rauhassa olla siellä. Lisäksi työpajojen toimintaa olisi mahdollista järkevöittää. Ei ole työllistymisen eikä työpajan kannattavuuden näkökulmasta järkevää teettää asiakkailla kuukaudesta toiseen linnunpönttöjä tai villasukkia. Työpajatoiminnan tulisi tukea asiakkaan ammatillisen osaamisen säilymistä tai kehittymistä, mikä edistäisi työllistymismahdollisuuksia.

Yksi ongelma lienee suunnitelmallisuuden puute kuntouttavassa työtoiminnassa. On tärkeää kartoittaa ne esteet, mitkä työttömän pitää ylittää, että työllistyminen on mahdollista. Hyvänä esimerkkinä tästä on yksi haastateltava, joka teki pajalla metallialan töitä ja hänellä oli alalta mittava työkokemus. Nykyään koneet ovat kuitenkin vahvasti automatisoituja ja tarvitaan tietotekniikan osaamista. Asiakas näki yhdeksi työllistymisen esteeksi tietotekniset puutteet. Tämä koskee varmasti montaa muutakin alaa tänä päivänä. On mielestäni selvää, että kuntouttavaan työtoimintaan pitää liittää tarvittavat kurssit ja koulutukset tukemaan työllistymismahdollisuuksia.

Yhtenä ongelmakohtana tutkimuksessa nousi esiin pienipalkkaisten töiden kannattamattomuus. Asiakkailta voi olla esimerkiksi velkoja, joita aletaan periä mahdollisista palkkatuloista. Lisäksi asumistuen, toimeentulotuen ja ylläpitokorvauksen maksaminen loppuu tai vähenee henkilön työllistyessä. Pahimmassa tapauksessa työllistyessä käteen jäävä osuus voi laskea verrattuna kuntouttavan työtoiminnan aikaan. Kannustimia tarvitaan lisää pienipalkkaisen työn vastaanottamisen motivoimiseksi. Ei voida syyttää työtöntä työtehtävästä kieltäytymisestä, jos hän ei hyödy siitä taloudellisesti. Vapauden menettämisestä ja työn tekemisestä tulee saada perusturvaa korkeampi korvaus. Yksi vaihtoehto olisi ainakin osittainen asumistuen saaminen, jos tekee pienipalkkaista työtä. Yleensä asumistuki loppuu kuin seinään, kun siirryt työelämään. Isojen kaupunkien vuokratasot ovat kuitenkin niin korkeat, että työtehtävästä saatu perusturvan ylittävä osuus menee nousseisiin asumiskustannuksiin. Toinen vaihtoehto olisi luonnollisesti tiputtaa perusturvan tasoa, jolloin pienipalkkainen työ olisi houkutteleva vaihtoehto. Perusturva on kuitenkin jäänyt viime vuosina jo selvästi jälkeen yleisestä ansiotasokehityksestä, joten se ei ole mielestäni, eikä varmaan yleisestikään hyväksyttävä vaihtoehto. Se lisäisi ihmisten eriarvoisuutta entisestään.

Pohtimisen arvoinen asia on myös aktivointitoimenpiteet yleensä ja rakenteellinen työttömyys. Viimeisimmän tilaston mukaan Suomessa on 243 000 työtöntä työnhakijaa ja avoimia työpaikkoja 40 000. Miksi aktivoida jos työtä ei ole tarjolla? Vaikka kehittäisimme täydellisen kuntoutus- ja työllistymispolun mallin, mitä hyötyä siitä on tämän hetken työllisyystilanteessa. Työvoiman kysyntä ja tarjonta eivät kohtaa ja sitä on vaikea muuttaa kuntoutuksella.

Kuntouttavan työtoiminnan tutkimusta ja kehittämistyötä on tehty jonkin verran viimeisen kymmenen vuoden aikana. Myös kuntouttavan työtoiminnan vaikuttavuutta elämänhallintaan on tutkittu aikaisemmin. Tämä opinnäytetyö sekä aikaisemmat tutkimukset antavat samansuuntaisia viitteitä työtoiminnan yhteydestä elämänhallintaan. Lisätutkimusta tarvittaneen kuitenkin vielä. Työtoiminnan ohella tarvittavien rinnakkaispalveluiden toimiva organisointi, motivointi pienipalkkaisen työn vastaanottamiseen ja joustavien siirtymien organisointi toimenpiteiden välillä ovat hyviä jatkotutkimusideoita. Ongelmat eivät tosin poistu tutkimalla, vaan tekemällä. Tärkeintä on jo olemassa olevan tutkimustiedon ja toimivien käytäntöjen jalkauttaminen käytäntöön ja päättäjien tietoon.

9.1 Tutkimusmenetelmästä ja aineistonkeruusta

On syytä pohtia myös opinnäytetyön tutkimusmenetelmää ja aineistonkeruutapaa. Jos tutkimuksen aineistonkeruumenetelmä vaatii kvalitatiivista analysointia tai tarkastellaan asiaa tutkittavien näkökulmasta, on syytä käyttää laadullista tutkimusmenetelmää (Eskola & Suoranta 1998, 15). Tämä tutkimus pureutuu aiheeseen asiakasnäkökulmasta ja tutkimusaineisto vaatii laadullista analyysia. Elämänhallinnan tarkastelu on kovin moniulotteista ja sitä voi lähestyä monesta eri teoreettisesta näkökulmasta. Olisi vaikea kehittää kyselylomake, mitä analysoimalla voisi ymmärtää asiakkaan elämänhallintaan liittyviä tekijöitä. Elämänhallinta on lisäksi niin yksilöllinen asia, että en kokenut ainakaan tässä yhteydessä järkeväksi etsiä tilastollista totuutta tai ymmärtää asiaa numeroiden ja prosenttien valossa. Kvalitatiivinen tutkimusote ja haastattelu aineistonkeruutapana olivat mielestäni onnistuneita ratkaisuja. Lisäksi todettakoon aineistokeruutavasta se, että allekirjoittanut ei edes vaikuttanut asiaan, vaan muu tutkijaryhmä teki valinnan puolestani. Opinnäytetyön haastateltavat (18 miestä, 3 naista) eivät jakaudu kovin tasaisesti miesten ja naisten kesken. Jos haastatteluissa olisi ollut enemmän naisia, aineistosta olisi saattanut nousta esiin uusia näkökulmia. Se saattaa heikentää tämän opinnäytetyön luotettavuutta. Emme voineet vaikuttaa paikalle kutsuttuihin asiakkaisiin, emmekä siihen ketkä kutsutuista tulevat paikalle. Asiakkaiden kutsumisesta vastasi paikallinen kuntouttavan työtoiminnan järjestävä taho. Yhteistyö kuntatoimijoiden kanssa olikin edellytys asiakasfoorumien toteuttamiselle, sillä olisi ollut hankalaa saada käsiin tietoja kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvista henkilöistä.

Haastattelukysymyksiä ei rakennettu pelkästään vastaamaan minun tutkimuskysymyksiini. Kysymyksillä kerättiin yleisesti ja laajasti tietoa kuntouttavan työtoiminnan järjestämisestä Keski-Suomen kunnissa. Se on osaltaan vaikuttanut saatuun aineistoon ja mahdollisesti myös tutkimustuloksiin. Jos haastattelu olisi kohdennettu ainoastaan elämänhallintateeman ympärille, kysymykset olisivat olleet erilaisia. Silloin haastatteluista olisi saattanut nousta muitakin työtoiminnan merkityksiä, joilla on yhteyttä elämänhallintaan.

Opinnäytetyössä on käytetty analyysimenetelmänä teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Olen aluksi mennyt aineiston ehdoilla ja etsinyt sieltä merkityksiä ajatellen tutkimuskysymystäni. Sen jälkeen olen luokitellut aineistoa ja yhdistänyt empiiristä tietoa ai-

kaisempaan teoriaan. Haastatteluaineistoa olisi voinut analysoida myös teorialähtöisesti tai aineistolähtöisesti. Aineistolähtöisessä tavassa mennään puhtaasti aineiston ehdoilla, eikä aikaisempi tutkimustieto ohjaa millään tavalla analyysiä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95). Tässä työssä halusin pitää rinnalla myös aikaisemman tutkimustiedon elämänhallinnasta sekä kuntouttavasta työtoiminnasta. Teorialähtöisessä analyysissä testataan aikaisempaa tutkimusta uuden tutkimustiedon valossa (Mts. 97). Kuntouttavan työtoiminnan yhteydestä ja vaikuttavuudesta elämänhallintaan on rajoitetusti tutkimustietoa, joten en nähnyt järkeväksi käyttää teorialähtöistä analyysiä. Halusin antaa mahdollisuuden myös tiedolle, mitä aikaisemmat tutkimukset eivät ole löytäneet.

Kahdeksasta foorumista kerättyä 21 asiakkaan haastatteluaineistoa tuli mielestäni riittävästi. Hirsjärvi ym. (2007, 177) puhuvat aineiston saturaation käsitteestä. Sillä tarkoitetaan aineiston kylläntymistä eli tutkitaan niin kauan, ettei enää saada uutta tietoa. Tietysti jokainen haastattelu tuo aina jotain uutta tietoa. Useissa haastatteluissa esiin nousi samoja elämänhallintaan liittyviä työtoiminnan merkityksiä. Aineistosta nousi esille paljon samoja asioita kuin aikaisemmissakin kuntouttavan työtoiminnan tutkimuksissa (Ala-Kauhaluoma 2004; Luhtasela 2009; Kovanen 2004.)

Omasta mielestäni olen löytänyt tämän tutkimuksen aineistosta oleellisen tiedon, mikä liittyy asiakkaiden elämänhallintakysymykseen. Haastatteluiden onnistumisessa auttoi vahvasti tutkimusryhmän Eran ja Tammelinin vahva ammattitaito. Heillä oli iso rooli teemahaastatteluiden kysymysten valmistelussa. Lisäksi Eran mukana olo varsinkin ensimmäisissä haastatteluissa oli hyödyksi, koska emme tehneet koehaastattelua. Itse en välttämättä olisi osannut kysyä kaikkia tarvittavia kysymyksiä, jotta tutkimusongelmaan saadaan vastaus. Varsinkin ensimmäisessä haastattelussa olin hieman epävarma, koska en ollut aikaisemmin kohdannut kuntouttavan työtoiminnan asiakkaita. Myöskään välityömarkkinat käsitteenä eikä kuntouttavan työtoiminnan lainsäädäntö ollut minulle siinä vaiheessa täysin selvä asia. Aineistonkeruuvaiheessa oma asiantuntijuuteni tutkittavasta aiheesta oli hyvin rajallinen. Eran ja Tammelinin mukana olo lisää tämän opinnäytetyön luotettavuutta.

Haastattelut pidettiin pienryhmässä. Sillä pyrittiin siihen, että asiakkaat osallistuvat keskusteluun aktiivisesti. Ryhmissä syntyikin hyvin keskustelua ja haastateltavat olivat enimmäkseen avoimia. Ryhmähaastattelulla on myös se etu, että aineistoa saadaan

kerättyä enemmän. Pidän valintaa onnistuneena, koska opinnäytetyön resursseilla ei olisi ollut mahdollista yksilöhaastatteluilla kuulla kovin montaa asiakasta.

Laadullisen tutkimuksen tavoite ei ole tilastollinen yleistettävyyys, vaan siinä pyritään kuvaamaan ja ymmärtämään jotain ilmiötä. Tärkeää on tutkimuksessa mukana olevien henkilöiden tieto ja kokemus tutkittavasta asiasta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85–86.) Tämän tutkimuksen henkilöillä on kaikilla omaa kokemusta kuntouttavasta työtoiminnasta, joten heiltä oli mahdollisuus saada ainutlaatuista ja arvokasta kokemusperäistä tietoa tutkittavasta asiasta. Tutkimuksessa mukana olevien ikähaitari oli melko iso ja aineisto on koottu eri puolilta Keski-Suomea erikokoisista kunnista. Tämä antoi mielenkiintoisen mahdollisuuden tarkastella erikokoisten kuntien kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden kokemuksia. Lisäksi eri-ikäisten kuuleminen tuo erilaisia näkökulmia kuntouttavan työtoiminnan järjestämisestä. Vuoden 2010 alusta lähtien kuntouttavan työtoiminnan laki ja sen velvoittavuudet ovat koskeneet myös yli 25-vuotiaita, joten oli hyvä saada tutkimukseen mukaan sekä nuoria että vanhempia asiakkaita.

9.2 Tutkimusprosessista

Tämän tutkimuksen tekeminen on ollut alusta lähtien erittäin mielenkiintoinen prosessi. Oli hyvin mielenkiintoista olla mukana järjestämässä asiakasfoorumeita. Meitä oli etukäteen varoiteltu, että kuntouttavan työtoiminnan asiakkaat ovat niin hiljaisia, että keskustelua ei synny. Se oli kyllä täysin harhaluulo. Tilaisuudet olivat kaikin puolin miellyttäviä ja keskustelua syntyi hyvinkin paljon.

Voisi sanoa, että haastatteluiden edetessä ja varsinkin analyysi- ja kirjoitusvaiheessa tietämykseni asiasta on syventynyt valtavasti. Ehkä tämä tutkimus ei tule mullistamaan kuntouttavan työtoiminnan käytäntöjä, mutta itse olen oppinut äärettömän paljon. Oppimisprosessi on ollut antoisa. Jos tekisin nyt saman työn uudelleen, varmasti tekisin joitakin asioita eri tavalla. Mielestäni tutkimus kuitenkin vastaa olennaisesti tutkimuskysymyksiin ja esittelee tärkeimpien käsitteiden teoriaa tarpeeksi laajasti.

LÄHTEET

- Airaksinen, T. 1994. Arvojen yhteiskunta. Erään taistelun kuvaus. Porvoo- Helsinki- Juva : WSOY.
- Aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmän muistio. 2000. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Työryhmämuistioita 1999:20.
- Ala-Kauhaluoma, M., Keskitalo, E., Lindqvist, T. & Parpo, A. 2004. Työttömien aktiivointi. Kuntouttava työtoiminta- lain sisältö ja vaikuttavuus. Saarijärvi: Gummerus. Stakes, Tutkimuksia 141.
- Alasuutari, P. 2007. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- Antikainen, A. 1998. Kasvatus, elämäntietä ja yhteiskunta. Porvoo- Helsinki- Juva: WSOY.
- Arnkil, R., Spangar, T., Nieminen, J. & Pitkänen, S. 2003. Missä lymyävät hyvät käytännöt? Rakennetyöttömyys ja hyvät käytännöt rakennerahastoissa. Helsinki: Edita.
- Aspbäck, E., Nieminen, K. & Tolonen, A-M. 2003. Mitä tulevaisuudeltasi toivot? Tukeeko kuntouttava työtoiminta nuorten omia tavoitteita? Opinnäytetyö. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Sosiaali, terveys ja liikunta-ala.
- Ervasti, H. 2004. Työttömyys ja koettu hyvinvointi. Deprivaatioteorian, insentiviteorian ja selviytymisnäkökulman vertailua. Janus vol. 12 (3), 298–318. Viitattu 26.10.2010. http://www.sosiaalipoliittinenyhdistys.fi/janus/Aiemmat_numerot.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Giddens, A. 1991. Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age. Cambridge: Polity Press.
- HE 184/2000. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kuntouttavasta työtoiminnasta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. Viitattu 2.11.2010. <http://www.eduskunta.fi/valtiopäiväasiat-ja-asiakirjat>.
- HE 164/2005. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. Viitattu 25.10.2010. <http://www.eduskunta.fi/valtiopäiväasiat-ja-asiakirjat>.
- Heikkilä, M. 1997. Kuinka perustella sosiaalipoliittisia supistuksia. Teoksessa Leikkausten hinta. Toim. M. Heikkilä ja H. Uusitalo. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa. Saarijärvi: Gummerus, 19–32. Stakes. Raportteja 208.
- Heikkilä, M & Keskitalo, E. 2002. Aktivointipolitiikka ja työvoima- ja sosiaaliturvan yhteistyö. Poliittikan muutos ja paikalliset käytännöt. Helsinki: Stakes.

- Heinonen, E., Hämäläinen, K., Räisänen, H., Sihto, M. & Tuomala, J. 2004. Mitä on työvoimapolitiikka? Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Jyväskylä: Gummerus. VATT-julkaisuja 38.
- Helne, Tuula. 2002. Syrjäytymisen yhteiskunta. Saarijärvi: Gummerus. Stakes tutkimuksia 123.
- Hietaniemi, E. 2004. Aktivointi- Elämänhallintaa- Sosiaalista pääomaa. Tutkimus ikääntyvien työttömien elämänhallinnan tekijöistä ja syrjäytymistä torjuvien toimenpiteiden vaikutuksesta. Helsinki: Työministeriö. Työpoliittinen tutkimus 260.
- Hinkka, T., Koivisto, J., Haverinen, R. 2006. Kartoittava kirjallisuuskatsaus sosiaalisen kuntoutuksen työmuodoista ja niiden vaikutuksista. Helsinki: Stakes, Raportteja 12/2006.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Julkunen, R. 2000. Aktivoivan sosiaalipolitiikan hämmennykset. Teoksessa Sosiaalipolitiikan uudet avaukset. Toim. E. Nurminen, E. Helsinki: Palmenia-kustannus, 59–69.
- Julkunen, R. 2001. Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, R. 2009. Työllisyydestä työttömiin. 17.9.2009. Viitattu 26.10.2010.
<http://www.tpk.fi/Public/download>.
- Järvikoski, A. 1996. Sisäinen elämänhallinta ja sosiaaliset paineet. Teoksessa Elämänhallintaa etsimässä. Toim. R. Raitasalo, R. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 35–48.
- Järvikoski, A., Härkäpää, K. 2001. Kuntoutuksen käsitteet ja kuntoutustarve- kuntoutujan, ammattihenkilön ja yhteiskunnan näkökulmat. Teoksessa Kuntoutus. Toim. T. Kallaranta, P. Rissanen, P & I. Vilkkumaa, I. Jyväskylä: Gummerus, 30–41.
- Järvikoski, A., Härkäpää, K. 2008. Kuntoutuskäsityksen muutos ja asiakkuuden muotoutuminen. Teoksessa Kuntoutus. Toim. T. Kallaranta, P. Rissanen & A. Suikkanen. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy, 51–62.
- Järvikoski, A., Härkäpää, K. 2004. Kuntoutuksen perusteet. Helsinki: WSOY.
- Karjalainen, V. 2008. Aktiivinen sosiaalipolitiikka ja työhön kuntoutuminen. Teoksessa Mitä on aktiivinen sosiaalipolitiikka kunnassa? Näköalapaikkana työvoiman palvelukeskukset. Toim. V. Karjalainen, P. Saikku, A. Pasuri & A. Seppälä, A. Stakesin raportteja 20/2008, 12–16. Viitattu 29.10.2010.
<http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/raportit>
- Kerätär, R & Karjalainen, V. 2010. Pitkäaikaistyöttömillä on runsaasti hoitamattomia mielenterveyshäiriöitä. Lääkärilehti 45, 83–90.

Kinnunen, P. 1998. Hyvinvoinnin ruletti. Tutkimus sosiaalisen tuen verkostojen jäsenytymisestä 1990-luvun lopun Suomessa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto Ry.

Kortteinen, M. & Tuomikoski, H. 1998. Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Tammi.

Kotiranta, T. 2008. Aktivoinnin paradoksit. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 335.

Kokko, R-L & Saikku, P. 2010. Paltamon työllistämismallin kuntoutusvaikutusten arviointi. Teoksessa Työllisyys, terveys ja hyvinvointi. Paltamon työllistämismallin arviointitutkimus 2009–2013. 1. osaraportti 2.6.2010. Toim. R-L. Kokko ja P-L. Kotiranta. Viitattu 5.11.2010.
http://www.thl.fi/tutkimus_ja_kehittaminen/julkaisut/verkkojulkaisut

Kokko, R-L & Ylikännö, M. 2010. Työllisyys ja työvoimapolitiikka. Teoksessa Työllisyys, terveys ja hyvinvointi. Paltamon työllistämismallin arviointitutkimus 2009–2013. 1. osaraportti 2.6.2010. Toim. R-L. Kokko ja P-L. Kotiranta. Viitattu 5.11.2010.
http://www.thl.fi/tutkimus_ja_kehittaminen/julkaisut/verkkojulkaisut

Kovanen, T. 2004. Aktivoiva sosiaalipolitiikka osallisuuden lisääjänä. Jyväskyläläisen kuntouttavan työtoiminnan asiakkaan elämänhallinnan tarkastelua. Opinnäytetyö. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Sosiaali, terveys- ja liikunta-ala.

Kuntoutusselonteko 2002. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 2002:6.

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 189/2001. Viitattu 25.10.2010.
http://www.finlex.fi/lainsaadanto/ajantasainen_lainsaadanto

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 314/2010. Viitattu 25.10.2010.
http://www.finlex.fi/lainsaadanto/ajantasainen_lainsaadanto

Lehto, M. 2008. Kannustava ja oikeudenmukainen sosiaaliturva kaikille. Kuntoutus 2, 18–25.

Lissabonin strategia kasvun ja työllisyyden parantamiseksi – Suomen kansallinen toimenpideohjelma 2005–2008. 2005. Helsinki: Valtiovarainministeriö. Taloudelliset ja talouspoliittiset katsaukset 3a/2005. Viitattu 25.10.2010. http://www.vm.fi/julkaisut_ja_asiakirjat

Liukko, E. 2006. Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. Helsinki: SOCCA:n ja Heikki Warisinsitituutin julkaisusarja 9/2006. Viitattu 28.10.2010.
<http://www.socca.fi/julkaisut/julkaisusarja>

Luhtasela, L. 2009. Osallisuuden rakentuminen kuntouttavassa työtoiminnassa. Lissensiaattitutkimus. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Yhteiskuntapolitiikan laitos.

Mannila, S. & Laisola-Nuotio, A. 2002. Pitkäaikaistyöttömien kuntoutuksen vaikuttavuus. Teoksessa Kannattaako kuntoutus? Asiantuntijakatsaus eräiden kuntoutusmuo-

tojen vaikuttavuudesta. Toim. M. Aalto, H. Hurri, A. Järvikoski, J. Järvisalo, V. Karjalainen, H. Paatero, T. Pohjalainen. & P. Rissanen. Helsinki: Stakes, 57–72. Raportteja 267.

Mervola, P. 2010. Keskisuomalaisen pääkirjoitus. Työllisyysluvut. Aktivoinnilla työtömyys ei katoa. Keskisuomalainen 27.10.2010, 2.

Miettinen, M. & Kuitunen, M. 1999. Elämänhallintaa ja elämänpolitiikkaa lisäluokalla. Teoksessa Holtittomasta hortoilusta hallittuun harhailuun – nuorten syrjäytymisen riskit ja selviytymiskeinot. Toim. M. Kuorelahti ja R. Viitanen. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto, 143–151. NUORAn julkaisuja 1999: 14. Viitattu 1.11.2010. http://www.minedu.fi/nuoriso/nuorisoasian_neuvottelukunta/julkaisut

Murto, P. 1995. Syrjäytyjästä selviytyjäksi. Vammaisen nuoren koulutusuran tukeminen opetuksen, kuntoutuksen ja sosiaalityön moniammatillisena yhteistyönä. Jyväskylä: Jyväskylän ammatillinen opettajakorkeakoulu.

Niiniluoto, I. 1994. Järki, arvot ja välineet. Helsinki: Otava.

Niemelä, J. 2002. Identiteettityö, sosiaalinen pääoma ja marginaalista murtautuminen. Teoksessa sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Toim. P. Ruuskanen. Jyväskylä: PS-kustannus, 76–93.

Niemelä, P. 1991. Väestön turvattomuus- ja elämänhallintatutkimuksen käytännölliset ja teoreettiset lähtökohdat. Teoksessa Turvattomuus, sen syyt ja hallintakeinot eri ikävaiheissa. Osa 1: Tutkimuksen käytännölliset ja teoreettiset lähtökohdat, ikävaihekuvaukset, empiiriset esitutkimustulokset, muuttujien muodostaminen ja haastattelulomake. Toim. P. Niemelä, P. Kuopion yliopisto. Yhteiskuntatieteet. Kuopion yliopiston julkaisuja. Alkuperäistutkimukset 1991, 3.

Paju, P. & Vehviläinen, J. 2001. Valtavirran tuolla puolen. Nuorten yhteiskuntaan kiinnittymisen kitkat 1990-luvulla. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Peltokangas, M. 2010. Kuntouttavan työtoiminnan sisällön kehittäminen Seinäjoen työvoiman palvelukeskus. Opinnäytetyö. Seinäjoen ammattikorkeakoulu. Sosiaali- ja terveysala. Sosiaalialan koulutusohjelma. Sosiaali- ja terveysalan ylempi ammattikorkeakoulututkinto. Viitattu 2.11.2010. http://publications.theseus.fi/Seinäjoen_ammattikorkeakoulu/Sosiaalialan_koulutusohjelma_ylempi_AMK

Poutanen, V-M. 2000. Elämänhallintaa ilman työtä. Tutkimus pitkäaikaistyöttömyyden seurauksista ja niiden hallinnasta Suomussalmella. Kuopio: Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 84.

Raitasalo, R. 1995. Elämänhallinta sosiaalipolitiikan tavoitteena. Helsinki: Kansaneläkelaitos.

Raitasalo, R. 1996. Alkusanat. Teoksessa Elämänhallintaa etsimässä. Toim. R. Raitasalo. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 7.

- Riihinen, O. 1996 Elämänhallinta-käsitteen erittelyä ja ongelmia. Teoksessa Elämänhallintaa etsimässä. Toim. R. Raitasalo, R. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 16–34.
- Rissanen, P. & Aalto, A-M. 2002. Yhteenveto kuntoutuksen vaikuttavuuden arvioinnista. Teoksessa Kannattaako kuntoutus? Asiantuntijakatsaus eräiden kuntoutusmuotojen vaikuttavuudesta. Toim. M. Aalto, H. Hurri, A. Järvikoski, J. Järvisalo, V. Karjalainen, H. Paatero, T. Pohjalainen & P. Rissanen. Helsinki: Stakes, 1-26. Raportteja 267.
- Roos, J. P. 1988. Elämäntavasta elämäkertaan – Elämäntapaa etsimässä 2. Jyväskylä: Gummerus.
- Rose, Nikolas. 1999. Powers of Freedom. Reframing Political Thought. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saikka, P & Karjalainen, V. Kunta työvoiman palvelukeskuksen toimijapuolena. Teoksessa Mitä on aktiivinen sosiaalipolitiikka kunnassa? Näköalapaikkana työvoiman palvelukeskukset. Toim. V. Karjalainen, P. Saikka, A. Pasuri & A. Seppälä, A. Helsinki: Stakes, 32–46. Raportteja 20/2008. Viitattu 29.10.2010. <http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/raportit>.
- Salonen, M. 2001. Kunnat ja työllistäminen. Teoksessa Kunta ja pitkäaikaistyötön – työllistymistä tukevien palvelujen kehittäminen kunnissa. Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 7-73.
- Sihto, M. 2010. Tutkimus elämänhallinnasta ja työllistymisestä. Teoksessa Työpoliittinen aikakausikirja 2/2010. Toim. Työ- ja elinkeinoministeriö. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. Viitattu 28.10.2010. <http://www.tem.fi/julkaisut/aikakausikirja>.
- Sosiaali- ja terveystalouden strategiat 2015. Kohti sosiaalisesti kestävä ja taloudellisesti elinvoimaista yhteiskuntaa. 2006. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2006/14. Viitattu 29.10.2010. <http://www.stm.fi/julkaisut>.
- Sosiaaliturvan uudistuskomitean (SATA) esitys sosiaaliturvan kokonaisuudistuksen keskeisistä linjauksista. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:10.
- Spangar, T., Arnkil, R., Lyytinen, S-M., Karjalainen, V., Lahti, T & Aho, T. 2003. Yhteinen palvelu kehittyy - kehittykö yhteinen johtaminen? Työhallinnon, kuntien ja Kelan yhteispalvelukokeilun arvioinnin väliraportti. Helsinki: Työministeriö. Työhallinnon julkaisu 331.
- Suikkanen, A. 2008. Selvitystyö välityömarkkinoista. Viitattu 25.10.2010. <http://www.stm.fi/julkaisut>.
- Tammelin, M. 2010. Kokemuksia sosiaalipalveluista. Kuntouttavan työtoiminnan asiakasfoorumi Keski-Suomessa. Helsinki: Terveystalouden ja hyvinvoinnin laitos. THL raportti 31/2010. Viitattu 2.11.2010. http://www.thl.fi/Tutkimus_ja_kehittaminen/Julkaisut/Thl:n_julkaisut.

Tennilä, M. 2008. Pois maasta, pois syrjäytymisestä. EU:n nuorten vapaaehtoistyöohjelman hallinnan analyttistä tarkastelua. Pro Gradu- tutkielma. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitos.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Jyväskylä: Gummerus.

Tuusa, M. 2005. Kohti kuntouttavaa sosiaalityötä: Aktivointi ja työllistymisen tukeminen sosiaalityön ammattikäytäntönä kunnissa. Helsinki: Kuntoutussäätiö. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 74.

Työllisyyskatsaus syyskuu 2010. Työ- ja elinkeinoministeriö 26.10.2010. Viitattu 27.10.2010. <http://www.tem.fi/työllisyyskatsaus>.

Vastamäki, J. 2009. Sence of coherence and unemployment. Väitöskirja. Erlangen-Nürnberg : University of Erlangen-Nuremberg, School of Business and Economics University of Kuopio. Social Sciences. Viitattu 29.10.2010. <http://www.opus.ub.unierlangen.de/opus/volltexte>.

Vähätalo, K. 2001. Lama ja kaupunkien pitkäaikaistyöttömät: seurantatutkimus 1304 pitkäaikaistyöttömästä työvoimatoimistojen ja sosiaalihuollon toimeentulotuen asiakaina kuudessa suomalaisessa kaupungissa vuosina 1991–1998. Helsinki: Työministeriö.

Väyliä työhön. Tupo 2 – työryhmän mietintö. 2006. Helsinki: Työministeriö. Työhallinnon julkaisu 361.

Wilenius, R. 1990. Ihminen ja työ yhteiskunnallisessa muutoksessa. Teoksessa Työn ilo, Tekemisen vapaus. Toim. Ilmarinen. Jyväskylä: Gummerus, 76–83.

Ylistö, S. 2006. Vastuussa omasta elämästä: Elämänhallinta sosiologisena näkökulmana jälkimodernin ihmisen elämään. Pro- gradu tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.

LIITTEET

Liite 1 Asiakasinformointikirje

HYVÄ KUNTOUTTAVAN TYÖTOIMINNAN ASIAKAS!

Kutsumme sinut kuntouttavan työtoiminnan asiakaskuulemistilaisuuteen. Haluamme kuulla mielipiteesi ja se on meille arvokas!

Jyväskylän ammattikorkeakoulun hallinnoima Kevät-ohjelma järjestää yhteistyössä Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen ParasSos-hankkeen kanssa kuntouttavan työtoiminnan asiakaskuulemistilaisuuksia Keski-Suomessa kevään 2010 aikana. Kolme näistä tilaisuuksista järjestetään Jyväskylässä kaupungin kirjaston pienessä luentosalissa.

Tilaisuuksien tarkoitus on saada asiakkaan ääni ja mielipiteet esille koskien kuntouttavaa työtoimintaa ja sosiaalipalveluja. Haluamme saada palautetta teiltä asiakkailta ja on ensiarvoisen tärkeää saada kuulla teidän näkemyksiä ja kokemuksia kuntouttavasta työtoiminnasta. Tutkimustietoa haetaan valtakunnallisesti sekä myös paikallisten palvelujen kehittämiseksi.

Asiakaskuulemistilaisuus vastaa yhtä kuntouttavan työtoiminnan päivää ja sisältää ilmaisen lounaan. Tilaisuus kestää noin neljä tuntia. Tilaisuudessa saatavia asiakkaiden mielipiteitä ja kokemuksia tullaan käyttämään tutkimuksellisiin tarkoituksiin ja tietoja käsitellään luottamuksellisesti. Vastaajan henkilötiedot eivät tule esille eikä vastauksia voi yksilöidä.

Jokaiseen tilaisuuteen kutsutaan noin kymmenen kuntouttavan työtoiminnan asiakasta. Tilaisuus koostuu yhteiskeskusteluista, pienryhmäkeskusteluista ja kyselylomakkeen täyttämisestä.

Päivän aikataulu:

10.30	Tilaisuuden avaus, hankkeiden esittely, kahvi
11.00	Kysely palveluiden saatavuudesta ja keskustelua
12.00	Lounas
13.00	Pienryhmäkeskustelua
14.00	Päivän yhteenveto ja tilaisuuden päätös

Yhteyshenkilöt (tai oma palveluohjaajasi)

Irene Vierinkari	040-5015749
Anne Valppu-Vanhanen	0400-506230

Tilaisuuden järjestäjät:

Taina Era	Kevät-ohjelma	taina.era@jamk.fi
Ville Priha	Kevät-ohjelma opiskelija	ville.priha.sre@jamk.fi
Mia Tammelin	ParasSos-hanke	mia.tammelin@jamk.fi

TERVETULOA!

Liite 2 Haastattelurunko

1. MITEN OHJAUDUIT KUTYYN? MIKÄ SAI LÄHTEMÄÄN KUTYYN?

- tuntuiko aluksi, ja miten yleensä luulette, että muista tuntuu, onko hankala mennä työtoimintaan?
- miksi sinne oli hankala mennä, mikä asia siinä tuntui vaikealle /miksi ei ollut hankalaa?
- tiesittekö ennen kun osallistuitte työtoiminnasta, että sitä on vai oliko se uusi asia?

3. SAAKO OSALLISTUJAT YLEENSÄ VAIKUTTA A KUTY PAIKKAAN? SAITTEKO TE VAIKUTTA A SIIHEN PAIKKAAN MIHIN MENITTE?

- nyt kun olette työtoiminnassa, niin tuntuuko, että joku toinen paikka voisi olla parempi tai sopivampi? onko jotain mikä vaikeuttaa siellä paikassa käyntiä? *(etäisyys, porukka, jne.)*

4. SAATKO VAIKUTTA A TYÖTUNTIEN JA PÄIVIEN MÄÄRÄÄN?

- onko työtuntien ja päivien määrä sopiva? pitäisikö olla enemmän tai vähemmän? miksi olisi hyvä olla enemmän tai vähemmän tunteja?

5. KUNTOUTTAVASSA TYÖTOIMINNASSA POSITIIVISTA JA NEGATIIVISTA

- Mikä teidän mielestä kuntouttavassa työtoiminnassa on ollut hyvää / positiivista? Mikä erityisesti siinä toimii? *(esim. osallisuus, arvostus, motivaatio)*
- jos joku kysyisi teiltä, että kannattaako kuntouttavaan työtoimintaan osallistua, niin mitä vastaisitte?
- mitä ohjeita antaisitte jollekin uudelle, joka osallistuu kuntouttavaan työtoimintaan? mikä on tärkeä tai hyvä tietää kun aloittaa? onko jotain millä voi välttää ongelmia, joita voi ehkä tulla?
- miten yhteistyö kuntouttavan työtoiminnan paikan ja muiden viranomaisten välillä on toteutunut? Onko se ollut hankalaa? onko tullut esim. erilaisia ohjeita eri paikoista?
- mikä kuntouttavassa työtoiminnassa ei toimi? Mitä pitäisi muuttaa?
- onko jotain sääntöjä tai käytäntöjä, jotka on teidän mielestä hankalia?
- jos saisi muuttaa jonkun asian kuntouttavassa työtoiminnassa, niin mikä se voisi olla /mihin liittyä? *(raha, työpaikka, porukka, kesto, säännöt ...)*

6. PARANTAANKO KUNTOUTTAVA TYÖTOIMINTA ELÄMÄNTILANNETTA?

- Jos ajatellaan kokonaisuutena, mitkä asiat parantavat kuntouttavassa työtoiminnassa parantavat elämäntilannetta? miksi ne parantavat? miksi ei paranna?
- miten koette, jos ajatellaan yleensä, tuoko kuntouttava työtoiminta säännöllistä rytmiä elämään niille jotka osallistuu siihen? onko siihen rytmin löytymiseen tarvetta?
- miten koette tai tiedätte, miten muut ovat kokeneet, onko se hyvä, että kuntouttavassa työtoiminnassa tapaa muita ihmisiä (*sosiaalinen kanssakäyminen*)? onko se tärkeää osallistujille?
- miten muuten työtoiminta vaikuttaa arkeen ja elämäntilanteeseen?

7. "OPPIIKO TYÖTOIMINNASSA UUTTA"

- Jos ajattelette omaa työtänne ja muiden, jotka osallistuu kuntouttavaan työtoimintaan, onko ne työtehtävät sopivia? Miksi eivät ole? Miksi ovat?
- millaisia uusia taitoja tehtävissä voi oppia?
- olisiko hyvä, jos oppisi jotain uutta vai onko parempi että saa tehdä sitä tuttua vanhaa?
- jos ei opi uutta, miksi? mikä siihen vaikuttaa että ei opi uutta? voisiko joku toisenlainen työtehtävä antaa enemmän uusia taitoja?
- Jos teillä on joku ammatti taustalla, tai tiedätte joitain muita, joilla on, parantaako työtoiminta ammattitaitoa?
- (*esim. sosiaaliset taidot, ammattitaidon päivittäminen, kehittäminen, uudet taidot*)

8. PARANTAANKO TYÖTOIMINTA TYÖNSAANTIMAHDOLLISUUKSIA?

- jos ajattelet yleensä, niin parantaako työtoiminta työnsaantimahdollisuuksia?
- mikä siihen vaikuttaa, että se parantaa mahdollisuuksia? tai ei paranna mahdollisuuksia?

9. ONKO JOTAIN MUUTA, MITÄ HALUATTE SANOA TAI KOMMENTOIDA JOSTAIN?